

CMR Working Papers

115/173

AGATA GÓRNY

EWA JAŻWIŃSKA

UKRAIŃSKIE MIGRANTKI I MIGRANCY W AGLOMERACJI WARSZAWSKIEJ: CECHY SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE I RELACJE SPOŁECZNE. RAPORT Z BADAŃ

Kwiecień 2019

www.migracje.uw.edu.pl

Agata Górny – Wydział Nauk Ekonomicznych, Uniwersytet Warszawski, Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski, agata@gorny.edu.pl, ORCID: [0000-0002-5293-1611](https://orcid.org/0000-0002-5293-1611)

Ewa Jaźwińska – Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski, e.jazwinska-mo@uw.edu.pl

Abstrakt

Niniejszy raport przedstawia wybrane wyniki sondażu przeprowadzonego wśród migrantów ukraińskich przebywających w Warszawie i okolicach w roku 2016. Ukazuje on historie migracji obywateli Ukrainy do Polski przede wszystkim przez pryzmat ich sytuacji zawodowej, rodzinnej oraz z perspektywy ich sieci społecznych i kapitału społecznego. Prowadzone analizy uwypuklają różnice pomiędzy migrantami i migrantkami z Ukrainy, podkreślając przeciętnie dłuższe zaangażowanie kobiet w migracje do Polski i zwracając uwagę na to, że kobiety częściej niż mężczyźni rozpoczynają migracje do Polski w starszym wieku, po założeniu rodziny na Ukrainie. Poprzez analizę zmian sytuacji zawodowej migrantów na polskim rynku pracy, raport uwidacznia ograniczenia integracji społeczno-ekonomicznej migrantów oraz wskazuje na odmienność koncentracji sektorowej pomiędzy migrantami i migrantkami z Ukrainy. W kwestii sieci społecznych migrantów zwraca uwagę duża ich homogeniczność, zwłaszcza w przypadku sieci kobiet, pod względem różnych cech obejmujących je osób – obywatelstwa, wykształcenia, poziomu zamożności i wieku. Sieci te są źródłem zasobów przede wszystkim w kwestiach praktycznych, takich jak znalezienie pracy czy użyczenie noclegu oraz w zakresie wsparcia emocjonalnego dla migrantów tak w przypadku Ukrainek, jak i Ukraińców. Ogólnie rzecz ujmując, wyniki badania sondażowego wskazują na duże znaczenie wymiaru płci kulturowej w migracji i codziennej integracji obywateli Ukrainy w Polsce.

Słowa kluczowe: migranci ukraińscy, codzienna integracja, płeć kulturowa, sytuacja zawodowa, sieci społeczne, kapitał społeczny.

Abstract

The report presents selected results of the survey on Ukrainian migrants conducted in Warsaw and its vicinities in 2016. It describes histories of Ukrainian citizens' migration to Poland from the perspective of their professional and family situation and in relation to their social networks and social capital. It addresses differences between male and female migrants by demonstrating that, on the average, women have longer experience with migration to Poland and tend to start their migration at older age and more often as persons possessing already their own families (e.g. children) in Ukraine. By examining transitions of migrants' professional status, the report reveals barriers for socio-economic integration of migrants in Poland and points to differences in sectoral concentration of male and female Ukrainian workers. As it regards social networks of studied migrants, especially of women, what attracts attention is their homogeneity in relation to various individual characteristics of persons involved in these networks such as citizenship, education, wealth and age. Both for men and women resources achievable by means of these networks are first of all of practical (e.g. help in finding job or accommodation) and emotional character. Overall, the results of the described survey point to the high importance of the gender dimension in migration and everyday integration of Ukrainian migrants in Poland.

Key words: Ukrainian migrants, everyday integration, gender differences, professional status, social networks, social capital.

Informacja o finansowaniu

Badanie sondażowe oraz analiza jego wyników zaprezentowana w niniejszej publikacji zostały przeprowadzone w ramach projektu „Sieci migranckie a integracja migrantów ukraińskich w Polsce – analiza zależności w ujęciu ilościowym i jakościowym” finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (UMO-2014/15/D/HS4/01234).

Spis treści

Wstęp.....	6
1. Metoda i opis badania	8
1.1 Sposób doboru próby – dobór sterowany przez respondentów	8
1.2 Grupa badana i szczegółowe rozwiązania przyjęte w badaniu.....	10
1.3 Przebieg badania.....	11
2. Ogólna charakterystyka migracji	14
3. Sytuacja na Ukrainie przed rozpoczęciem migracji do Polski.....	16
4. Początki pobytu w Polsce	22
5. Zmiany sytuacji zawodowej w trakcie migracji do Polski	29
6. Sytuacja rodzinna migrantów i ich dalsze plany życiowe	33
7. Sieci społeczne i kapitał społeczny – bliskie i dalsze więzi	36
7.1. Kwestie definicyjne.....	36
7.2. Wielkość i charakterystyki sieci społecznych	37
7.3. Dostęp do zasobów i wsparcia w ramach sieci społecznych	42
Podsumowanie	44
Bibliografia.....	47

Wstęp¹

Niniejszy raport przedstawia wybrane wyniki sondażu migrantów ukraińskich zrealizowanego w Warszawie i okolicach w roku 2016 w ramach projektu „Sieci migranckie a integracja migrantów ukraińskich w Polsce – analiza zależności w ujęciu ilościowym i jakościowym” (UMO-2014/15/D/HS4/01234).² Projekt ten poświęcony był określeniu znaczenia, jakie w codziennej integracji migrantów ukraińskich w Polsce mają ich sieci społeczne, ze szczególnym uwzględnieniem charakterystyk osób, z jakimi migranci utrzymują relacje w Polsce i na Ukrainie, oraz kapitał społeczny rozumiany jako zasoby dostępne migrantom za sprawą ich więzi społecznych (por. Lin 2001, Faist 2000). „Codzienna integracja” – jako jedno z podejść do integracji migrantów – rozumiana jest jako (współ)działanie w istotnych dla ludzi obszarach życia, takich jak praca, edukacja czy czas wolny. Poprzez te działania migranci dążą do podniesienia poziomu i jakości swojego życia w kraju docelowym (Cherti, McNeil 2012).

Metodologia projektu obejmowała komponent jakościowy i ilościowy. Warto przy tym zaznaczyć, że omawiane w tym opracowaniu badanie ilościowe jest już czwartym z kolei sondażem migrantów ukraińskich zrealizowanym przez Ośrodek Badań nad Migracjami UW w aglomeracji warszawskiej z wykorzystaniem specyficznej metody doboru próby, tzw. doboru sterowanego przez respondentów (z ang. *Respondent Driven Sampling*) (por. Napierała, Górny 2001, Górny, Kaczmarczyk, Napierała, Toruńczyk-Ruiz 2013, Górny, Kaczmarczyk, Fiałkowska, Piechowska, Szulecka 2016).

Imigracja zarobkowa z Ukrainy do Polski przyciąga coraz większą uwagę reprezentantów nauki i polityki z uwagi na jej bardzo dynamiczny wzrost w ostatnich latach – zwłaszcza po roku 2013. Co więcej, o ile przez dekady, począwszy od końca lat 80. XX wieku, Warszawa i województwo mazowieckie stanowiły główny i wyjątkowy obszar docelowy dla imigrantów przyjeżdżających do Polski, o tyle w ostatnich kilku latach imigranci coraz liczniej pojawiają się także w innych regionach Polski (Górny, Kaczmarczyk, Szulecka, Bitner, Okólski, Siedlecka, Stefańczyk 2018).

W niniejszym opracowaniu, bazując na danych sondażowych, koncentrujemy się jednak na populacji migrantów z Ukrainy w Warszawie i okolicach jako tym najbardziej doświadczonym w przyjmowaniu migrantów regionie oraz takim, gdzie wciąż populacja cudzoziemska jest największa (GUS 2018). Analizujemy historie migracyjne obywateli

¹ Autorki chciałyby podziękować Marcie Kindler za pomocne i wartościowe uwagi do roboczych wersji tego tekstu.

² Jego wybrane wyniki prezentują również opublikowane już prace Brunarskiej i Toruńczyk-Ruiz (2018) oraz Kindler i Wójcikowskiej-Baniak (2018).

Ukrainy przebywających w momencie badania w aglomeracji warszawskiej przede wszystkim przez pryzmat ich sytuacji zawodowej, rodzinnej oraz z perspektywy ich sieci społecznych i kapitału społecznego. Takie ujęcie problemu pozwala nam przybliżyć się do odpowiedzi na trudne pytanie o codzienną integrację migrantów ukraińskich w Polsce.

Przedstawiamy cechy społeczno-demograficzne badanej populacji oraz pokazujemy najważniejsze charakterystyki migracji jej członków. Wyjątkowość przedstawianych w tym opracowaniu analiz polega na tym, że opisujemy rozwój historii migracyjnych badanych Ukraińców począwszy od opisu ich sytuacji na Ukrainie przed pierwszym wyjazdem do Polski, poprzez ich pierwsze doświadczenia w Polsce oraz zmiany, jakie się dokonały w trakcie trwania kolejnych migracji. Ukazujemy przy tym znaczenie, jakie sieci społeczne mają dla migrantów na różnych etapach ich historii migracyjnych, analizujemy charakterystyki tych sieci (w tym cechy osób, które one obejmują) oraz to, w jakim stopniu sieci te warunkują dostęp migrantów do różnych zasobów w Polsce.

Większość prezentowanych w tym opracowaniu analiz jest prowadzona według podstawowej linii podziału na kobiety i mężczyzn. Takie podejście podyktowane jest dwoma przyczynami. Po pierwsze, w wielu podejściach teoretycznych i badaniach empirycznych migracje kobiet traktowane są jak odrębna kategoria (np. Kindler, Szulecka 2013, Kindler, Napierała 2010, Slany 2008). Ma to miejsce zarówno w studiach genderowych, jak i innego typu badaniach migracyjnych. Uwarunkowania procesów migracyjnych jak i sam przebieg migracji, a także ogólnie przebieg karier życiowych (edukacyjnych, zawodowych, rodzinnych) inaczej wygląda u kobiet, a inaczej u mężczyzn. Wcześniejsze badania nad obywatelami Ukrainy w Polsce jasno wskazują na istnienie takich różnic także w przypadku tej imigracji (Górny 2017). Co więcej, o ile we wcześniejszych latach imigracja z Ukrainy do Polski była w dużej części domeną kobiet, to w ostatnich latach uwidacznia się wzrost znaczenia imigracji mężczyzn (GUS 2018, Górny *et al.* 2018).

Drugi powód wyraźnego wyodrębnienia analiz ze względu na płeć ma bardziej techniczny charakter. W badanej próbie mamy wyraźną przewagę kobiet, które stanowią blisko 70% badanych. Jest to z pewnością uwarunkowane strukturą migrantów ukraińskich w Warszawie i okolicach. Nie można jednak wykluczyć, że jest to również nadreprezentacja wynikająca z charakteru i metody doboru próby opisanej w rozdziale 1 niniejszego opracowania. W takiej sytuacji eksponowanie analiz prowadzonych oddzielnie dla kobiet i mężczyzn wydaje się zasadne.

Opracowanie składa się z siedmiu rozdziałów i uwag końcowych. Po pierwszym rozdziale metodologicznym, następują kolejne dotyczące wybranych parametrów migracji

oraz poszczególnych etapów historii migracyjnych badanych cudzoziemców, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji zawodowej i rodzinnej migrantów oraz ich kapitału społecznego w Polsce. Analizy prezentowane w tym opracowaniu zamyka rozdział poświęcony wielkości i charakterystyce bliższych i dalszych więzi ukraińskich migrantów oraz zasobów, do których dostęp umożliwiają im te więzi. Ostatnia jego część zawiera uwagi końcowe odnoszące się do najważniejszych wyników prezentowanego w nim badania.

1. Metoda i opis badania

1.1 Sposób doboru próby – dobór sterowany przez respondentów

Sondaż imigrantów z Ukrainy w aglomeracji warszawskiej został zrealizowany z wykorzystaniem metody *Respondent Driven Sampling* (RDS), czyli doboru próby sterowanego – bądź też kontrolowanego – przez respondentów. Metodę tę stosuje się w badaniach tzw. populacji ukrytych (*hidden populations*), dla których utworzenie operatu losowania jest niemożliwe, ze względu na trudność w określeniu jej liczebności (brak rejestrów lub rejestry obejmujące tylko wybrane kategorie³ ludności) oraz wobec istnienia silnej potrzeby wśród jej członków do ukrycia faktu przynależenia do badanej grupy (Heckathorn 1997)⁴.

Metoda RDS jest zmodyfikowaną wersją metody kuli śnieżnej. Wprowadzone do niej zmiany polegają na wdrożeniu podwójnego systemu zachęt, czyli nagradzaniu respondentów zarówno za udzielenie wywiadu, jak i za zwerbowanie kolejnych osób do uczestnictwa w badaniu oraz na tym, że badacze nie uczestniczą w procesie rekrutacji z wyjątkiem zaproszenia do badania pierwszych osób zwanych „ziarenkami” (*seeds*). Osoby te są dobierane w taki sposób, żeby zapewnić możliwie duże zróżnicowanie badanej próby pod względem określonych przez badaczy cech, np. płci, rodzaju zajęcia zarobkowego lub doświadczenia migracyjnego. „Ziarenka” i później kolejni respondenci, po udzieleniu wywiadu, są proszeni o zrekrutowanie do badania określonej liczby osób – np. nie większej niż dwie osoby. Ograniczenie dla liczby osób zapraszanych przez respondentów do badania pozwala na względnie równomierny proces rekrutacji przez osoby posiadające tak duże, jak i małe liczby znajomych.

³ Przykładowo dla migrantów byłoby to istnienie odrębnych rejestrów dla pracowników sezonowych i studentów.

⁴ Na przykład osoby nielegalnie pracujące w kraju przyjmującym będą mniej chętne do udziału w badaniu niż osoby pracujące legalnie.

W przeciwieństwie do metody kuli śnieżnej, w RDS respondent sam, bez udziału badacza, poprzez przekazanie specjalnego kuponu, decyduje, kogo zaprosić do udziału w badaniu. Zapraszane osoby, bez ujawniania badaczowi swojej tożsamości, same mogą natomiast podjąć decyzję o tym, czy wezmą udział w badaniu. Jednocześnie osobom rekrutującym zależy na tym, żeby w badaniu wzięły udział osoby namówione przez nich, gdyż liczą na otrzymanie dodatkowego wynagrodzenia z tego tytułu (nagroda za rekrutację). Rekrutowanym jest przy tym trudniej odmówić uczestnictwa w badaniu osobie znajomej niż nieznanemu badaczowi (Heckathorn 1997).

Zastosowanie metody RDS jest możliwe, gdy populacja, którą chcemy zbadać, spełnia kilka założeń (Tyldum i Johnston 2014, Johnston i Sabin 2010). Do najważniejszych z nich należą trzy warunki. Po pierwsze, można o niej powiedzieć, że jej jednostki tworzą sieć, czyli pewną grupę społecznie powiązanych ze sobą osób. Po drugie, osoby tworzące tę sieć przeciętnie mają kontakt przynajmniej z kilkoma osobami (od trzech do pięciu), które również należą do naszej populacji badanej. Po trzecie, sieć ta powinna składać się z jednego komponentu, czyli powinno być możliwe dotarcie od dowolnej osoby w sieci do każdej innej osoby w tej sieci (czasami poprzez kontakt z innymi członkami tej sieci). Gdy spełnione są odpowiednie założenia, zastosowanie metody RDS gwarantuje uzyskanie nieobciążonych estymatorów rozkładu cech badanej populacji, niezależnie od cech wybranych ziarenek. Ta właściwość metody RDS jest nieoceniona, zwłaszcza kiedy nie istnieją statystyki na temat struktury badanej grupy. Jak dotąd opracowano kilka estymatorów, które mogą być wykorzystywane w próbach uzyskanych metodą RDS (por. Gile 2011).

Chociaż metoda RDS znajduje zastosowanie głównie w badaniach prewencyjnych wśród osób narażonych na zakażenie wirusem HIV, to coraz częściej stosuje się ją również do badań migrantów. Warto wymienić np. dwukrotne badanie Polaków w Oslo w 2006 i 2010 roku (Friberg i Tyldum 2007), badanie Polaków mieszkających w Kopenhadze w 2008 roku (Hansen i Hansen 2009), badanie Polaków w Reykjavíku w 2010 (Napierała, Górny 2011), cudzoziemek z Gwatemali, Hondurasu i Salwadoru w stanie Houston w USA (Montealegre, Risser, Selwyn, McCurdy, Sabin 2013), badanie Polaków w Irlandii (Muhlau, Kaliszewska, Roder 2011).

Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego (OBM UW) przeprowadził dotąd sześć badań imigrantów w Polsce metodą RDS. Dwa z nich obejmowały połączoną populację Rosjan, Białorusinów i Ukraińców (w roku 2010 i 2012) (Napierała, Górny 2011, Górny *et al.* 2013). Pozostałe dotyczyły imigrantów z Ukrainy (w roku 2015, 2016 i 2017) (Górny *et al.* 2016, Górny, Kaczmarczyk, Szulecka 2017). Wszystkie badania zostały

zrealizowane w aglomeracji warszawskiej, oprócz jednego, które dotyczyło aglomeracji lubelskiej (w roku 2016). Dwa dalsze badania zostały zakończone z początkiem 2019 roku – w aglomeracji wrocławskiej i bydgoskiej. Omawiane badanie było czwartym z kolei badaniem RDS na imigrantach ukraińskich zrealizowanym przez OBM UW w roku 2016.

1.2 Grupa badana i szczegółowe rozwiązania przyjęte w badaniu

Sondaż imigrantów z Ukrainy został zrealizowany na próbie liczącej 509 respondentów. Badaniem objęci zostali obywatele Ukrainy w **wieku 18 lub więcej lat przebywający w aglomeracji warszawskiej**, którzy spełniali następujące kryteria:

- przebywali w Polsce w celu innymi niż wyłącznie turystyczno-wypoczynkowy,
- przyjechali do Polski po raz pierwszy co najmniej trzy miesiące przed rozpoczęciem badania,
- nie byli w Polsce studentami studiów dziennych lub wieczorowych.

Taki sposób zdefiniowania populacji badanej miał na celu dotarcie przede wszystkim do imigrantów zarobkowych z Ukrainy do Polski. Studenci ukraińscy, wykluczeni z populacji badanej, często podejmują w Polsce pracę (Górny *et al.* 2016), w związku z tym mogą być uznawani również do pewnego stopnia za migrantów zarobkowych. Jednak, jak pokazały realizowane wcześniej badania, charakteryzują się oni szczególnie wysoką gotowością do uczestniczenia w sondażach, w których wykorzystywana jest metoda RDS (Górny *et al.* 2013, 2016, Napierała, Górny 2011). To prowadzi do ich dominacji w uzyskanych próbach i utrudnia osiągnięcie reprezentatywności badania. Za wykluczeniem tej grupy przemawiały zatem przede wszystkim względy metodologiczne.

Na podstawie wcześniejszych badań (na przykład: Napierała, Górny 2011, Górny *et al.* 2016) oraz badania przygotowawczego założyliśmy, że migranci ukraińscy w aglomeracji warszawskiej są powiązani sieciami społecznymi umożliwiającymi realizację badania RDS. Szczegółowe założenia realizacji badania RDS były następujące. Badani otrzymywali za wywiad gratyfikację w postaci bonów zakupowych o wartości 40 PLN za wywiad oraz 20 PLN za każdą rekrutowaną do badania osobę. Stawki te zostały określone w odniesieniu do stawek płac otrzymywanych przez migrantów ukraińskich tak, żeby rekompensowały one czas poświęcony na badanie. Każdy badany mógł zaprosić do badania co najwyżej dwie osoby (dostawał dwa kupony do rozdania wśród znajomych migrantów). Warto podkreślić, że w omawianym badaniu po raz pierwszy wprowadzono w ramach gratyfikacji dla respondentów bony zakupowe zamiast gotówki, co mogło mieć

pewne znaczenie dla dynamiki rekrutacji do badania. Istnieje także przypuszczenie, że bony były nieco bardziej atrakcyjną formą gratyfikacji dla kobiet niż dla mężczyzn, co może być przyczyną wysokiego udziału kobiet w badanej próbie, wyższego niż w poprzednich badaniach migrantów ukraińskich w aglomeracji warszawskiej (Górny *et al.* 2013, 2016). Ten metodologiczny aspekt wymaga jednak bardziej pogłębionych analiz.

Kwestionariusz został opracowany w trzech językach: polskim, ukraińskim i rosyjskim. Respondenci mogli wybrać język wywiadu. W badanie zaangażowane były dwie koordynatorki i 29 ankierów (łącznie z koordynatorkami). Koordynatorki i większość ankierów było cudzoziemcami władającymi zarówno językiem ukraińskim, jak i rosyjskim.

1.3 Przebieg badania

Badanie zostało zrealizowane w okresie od września do listopada 2016 roku. Realizacja badania zajęła dwa miesiące. Pierwszy wywiad odbył się 10 września, a ostatni – 11 listopada. Badanie zostało przeprowadzone na terenie OBM UW. Wywiady były umawiane telefonicznie przez koordynatorki z zachowaniem anonimowości badanych (badani nie podawali swoich danych osobowych przy okazji umawiania i realizacji wywiadu).

Na ankiera przypadło średnio 18 wywiadów. Trzech najmniej aktywnych ankierów zrealizowało dwa wywiady. Ośmiu ankierów zrealizowało mniej niż 10 wywiadów, a najbardziej aktywna osoba przeprowadziła 30 rozmów. Wywiad trwał średnio 63 minuty, przy czym najkrótszy zajął 35 minut, a najdłuższy około trzech godzin.

Liczba „ziarenek” zaproszonych do badania wyniosła sześć osób. Można ją uznać za porównywalną do liczby „ziarenek” we wcześniejszych sondażach realizowanych w aglomeracji warszawskiej metodą RDS (Górny *et al.* 2016). „Ziarenka” były dobierane w taki sposób, żeby zapewnić zróżnicowanie ich charakterystyk przede wszystkim ze względu na płeć i sektor zatrudnienia w Polsce. Były to trzy kobiety i trzech mężczyzn. Reprezentowane wśród „ziarenek” sektory obejmowały: edukację, gastronomię, transport, reklamę zewnętrzną, sektor NGO, usługi budowlano-remontowe (Tabela 1). Wśród nich nie znalazł się sektor usług dla gospodarstw domowych, istotny, zwłaszcza jeżeli chodzi o zatrudnienie migrantek z Ukrainy (Brunarska, Kindler, Szulecka, Toruńczyk-Ruiz 2016). Jednak jedna z respondentek-„ziarenek” posiadała długoletnie doświadczenie pracy w tym sektorze jako sprzątaczką i opiekunką do dzieci. Uznano zatem, że, biorąc pod uwagę jej kontakty z osobami zatrudnionymi w sektorze usług dla gospodarstw domowych, sektor ten będzie wystarczająco reprezentowany wśród „ziarenek”.

Tabela 1. Ziarenka według płci, sektora zatrudnienia i liczby rekrutowanych osób

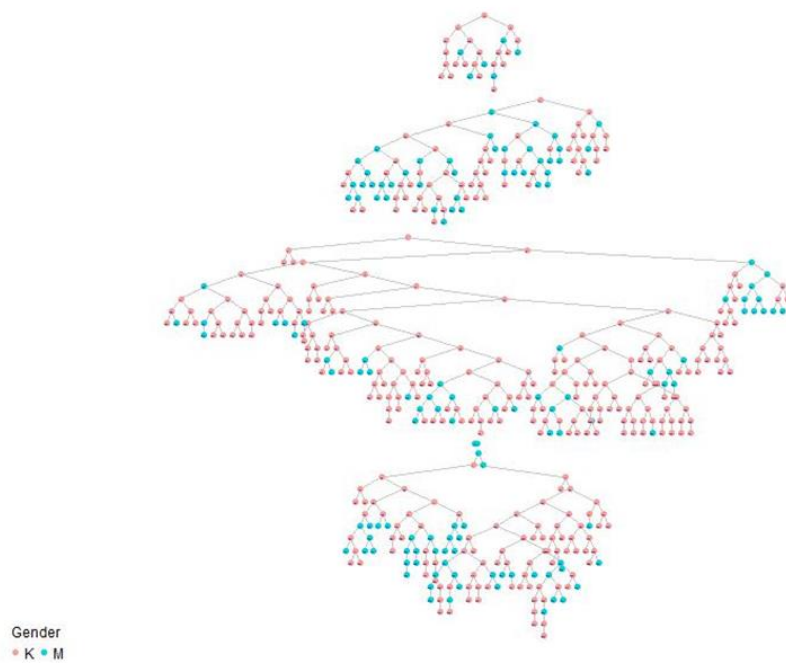
Ziarenko	Płeć	Sektor zatrudnienia / zawód	Liczba rekrutowanych osób	Odsetek w próbie (%)
A	K	NGO / koordynatorka	247	48,7
B	K	Edukacja / asystentka kulturowa w szkole podstawowej	97	19,3
C	M	Usługi budowlano-remontowe / remonty mieszkań	134	26,5
D	M	Reklama zewnętrzna (bilbordy) / monter na wysokości	0	0,2
E	M	Transport / kierownik wagonów restauracyjnych	0	0,2
F	K	Gastronomia / pomoc kuchenna	51	10,2

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Liczby rekrutowanych osób wyraźnie różniły się pomiędzy łańcuchami rekrutacji zapoczątkowanymi przez różne ziarenka. Próbę w dużym stopniu zdominował łańcuch od „ziarenka A” obejmujący 247 osób, czyli prawie połowę próby. Jedna czwarta próby pochodziła natomiast od „ziarenka C”. Dwa ziarenka – D i E – nie zainicjowały rekrutacji w ogóle. Tak duża koncentracja wywiadów w poszczególnych łańcuchach nie odbiega znacznie od rekrutacji w innych badaniach, gdzie próby składały się z około 3-4 aktywnie rekrutujących łańcuchów i kilku pomniejszych łańcuchów rekrutacji (Górny *et al.* 2013, 2016). Oznacza to, że efektywność procesu rekrutacji w omawianym badaniu była zbliżona do tej obserwowanej we wcześniejszych badaniach, jeżeli chodzi o rozkład wywiadów pomiędzy łańcuchami rekrutacji.

Szczegółowe schematy rekrutacji według płci respondentów przedstawia Rysunek 1. Warto zwrócić uwagę na stosunkowo silną tendencję badanych do rekrutacji osób tej samej płci. Jest ona widoczna przede wszystkim w największym łańcuchu rekrutacyjnym od „ziarenka A”. W tym łańcuchu kobiety stanowiły aż 81% respondentów, w porównaniu do 72,1% w całej próbie. Tendencja ta zasługuje na bardziej pogłębione analizy w przyszłości.

Rysunek 1. Wizualizacja procesu rekrutacji respondentów według płci

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

2. Ogólna charakterystyka migracji

Historia przyjazdów badanych migrantów do Polski jest bardzo zróżnicowana. Dotyczy to zarówno okresu rozpoczęcia migracji, jak i strategii migracyjnych. Moment pierwszego przyjazdu do Polski może mieć istotne znaczenie nie tylko dla obecnej sytuacji migrantów, ale również może różnicować samych migrantów. W tabeli 2 wyodrębniono pięć okresów pierwszej migracji, kierując się różnymi kryteriami. Wcześniejsze okresy zostały wyznaczone datami zmian przepisów dotyczących wjazdu i pobytu w Polsce: do 2003 roku obowiązywał ruch bezwizowy między Polską i Ukrainą, w 2004 wprowadzono wize, co mogło spowodować spadek migracji. Na podstawie naszych danych nie można jednak tego stwierdzić, ponieważ nie uwzględniają one osób, które mogły przyjechać w tym okresie, ale wyjechać przed momentem badania. W 2008 Polska weszła do strefy Schengen. Rok 2014 to natomiast intensyfikacja konfliktu na Ukrainie poprzedzona wydarzeniami na Majdanie w 2013 roku: wojna w Donbasie i aneksja Krymu. Wreszcie wyodrębniliśmy kategorię osób, która do Polski po raz pierwszy przybyła w 2016 roku, czyli w roku badania. Ich doświadczenia migracyjne są jeszcze stosunkowo skromne, to nowicjusze migracyjni i prawdopodobnie ich integracja ze społeczeństwem przyjmującym jest na bardzo wczesnym etapie.

Tabela 2. Migranci według płci i okresu pierwszego przyjazdu do Polski (w %)

Okres pierwszego przyjazdu	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
1989-2003	15,7	17,7	17,1
2004-2007	3,1	11,4	8,8
2008-2013	27,7	27,7	27,1
2014-2015	31,4	30,9	31,0
2016	22,0	12,3	15,3
<i>N</i>	159	350	509

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Z danych zaprezentowanych w tabeli 2 wyraźnie wynika, że badane ukraińskie kobiety wcześniej rozpoczynały migracje do Polski niż mężczyźni. Blisko 30% kobiet pierwszy raz przyjechało do Polski 10 i więcej lat przed badaniem, podczas gdy takich mężczyzn jest 19%. Znaczna część badanych mężczyzn natomiast podjęła migracje wyraźnie później, szczególnie po 2013 roku, co można wiązać z działaniami wojennymi na wschodzie Ukrainy i chęcią uniknięcia służby wojskowej. Może to być również wynikiem wzrostu zapotrzebowania na polskim rynku pracy na zawody „męskie”, szczególnie w budownictwie, a także przeciętnie

krótszym zaangażowaniem ukraińskich mężczyzn w migracje do Polski, na co wskazują wcześniejsze badania (Górny 2017).

Migranci mogą stawiać sobie różne cele związane z migracją i w różny sposób je realizować, czyli obierać różne strategie realizacji celów. Strategie te są bardzo zróżnicowane wśród migrantów ukraińskich. Dotyczy to zarówno liczby podejmowanych migracji, jak i długości ich trwania (Tabela 3 i 4). Liczba pobyków zależy oczywiście od momentu rozpoczęcia migracji, ale jest też wynikiem przyjętej lub wymuszonej przepisami strategii (por. Fiałkowska i Górny 2018). Okres ważności wiza powoduje konieczność przerw w pobykach i powrotów na Ukrainę. Średnio kobiety przyjeżdżały do Polski w okresie od rozpoczęcia migracji ponad 10 razy, czyli blisko dwa razy więcej niż mężczyźni.

Tabela 3. Migranci według płci i liczby pobyków w Polsce

Liczba pobyków	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Średnia	5,7	10,1	8,7
Mediana	3	4	4
Odchylenie standardowe	8,3	16,5	14,6
<i>N</i>	158	348	506

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Tabela 4. Migranci według płci i łącznej długości pobyków w Polsce (w miesiącach)

Łączna długość pobyków	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Średnia	29,7	37,5	35,1
Mediana	24	18	20
Odchylenie standardowe	32,4	43,3	40,3
<i>N</i>	158	341	499

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Dla procesów integracyjnych ważna jest nie tyle liczba pobyków, ile łączna długość przebywania w Polsce. Średnio mężczyźni spędzili w Polsce około 30 miesięcy, czyli 2,5 roku, kobiety natomiast 38 miesięcy, czyli ponad 3 lata. Łączny czas spędzony w Polsce przez badane ukraińskie kobiety jest zatem przeciętnie o 20% dłuższy niż w przypadku mężczyzn, a liczba pobyków dwukrotnie wyższa. To sugeruje, że liczba przyjazdów ukraińskich migrantek do Polski jest również wyższa niż migrantów.

3. Sytuacja na Ukrainie przed rozpoczęciem migracji do Polski

Różnice między ukraińskimi migrantami i migrantkami widoczne są już na poziomie podstawowej zmiennej demograficznej, jaką jest wiek rozpoczęcia migracji. Ta zmienna ma szczególne znaczenie ponieważ wskazuje pośrednio na etap cyklu życiowego, w którym podejmowana jest decyzja o wyjeździe z kraju. Można sądzić, że osoby podejmujące migrację w późniejszym etapie cyklu życiowego są bardziej zakorzenione w środowisku rodzinnym, a w konsekwencji ich skłonność do integrowania się w kraju imigracji jest mniejsza. Jak widać wyraźnie z danych w tabeli 5, mężczyźni rozpoczynają migracje do Polski w młodszym wieku. Średnio mężczyźni podejmujący migrację byli o 10 lat młodszy od kobiet. Ponad 40% z nich po raz pierwszy migrowała przed ukończeniem 25 roku życia, a ponad dwie trzecie uczyniło to przed ukończeniem 30 lat. Natomiast prawie połowa kobiet pierwszy raz podjęła migrację dopiero po ukończeniu 40 lat.

Tabela 5. Migranci według płci i wieku w momencie pierwszej migracji do Polski (w %)

Płeć	Wiek w momencie pierwszej migracji do Polski					Średni wiek
	16-24	25-29	30-39	40-49	50 i więcej	
Mężczyzna	42,1	24,5	20,8	7,5	5,0	28,0
Kobieta	20,6	8,0	22,0	29,1	20,3	38,3
Ogółem	27,3	13,2	21,6	22,4	15,5	35,1

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Jednocześnie obserwujemy, że w kolejnych okresach migracje rozpoczynają osoby coraz młodsze. W latach 2003-2007 średnia wieku migranta wynosiła 39 lat, natomiast w roku 2016 – 31. To „odmłodzenie” migrantów może częściowo wynikać z dużego udziału mężczyzn w tej ostatniej grupie, którzy jak wspomniano wyżej, migrują w młodszym wieku. Może też być spowodowane tym, że dla młodych migrantów przyjazd do Polski jest częściej tylko krótkotrwałym epizodem niż w przypadku osób starszych. Nie jesteśmy zatem w stanie ocenić wieku wszystkich migrantów przyjeżdżających w kolejnych okresach, ponieważ część z nich już zakończyła migracje lub zmieniła ich kierunek.

Te różnice odnośnie do wieku rozpoczęcia migracji przez kobiety i mężczyzn, obserwowane w wielu innych badaniach, między innymi nad emigracją z Polski (Jaźwińska 2001) są przede wszystkim wynikiem odmienności cykli życiowych obu płci. Mężczyźni podejmują migracje raczej przed założeniem rodziny, w okresie kiedy nie są związani obowiązkami z tym związanymi. Znaczna część kobiet, które nie mogą skorzystać z pomocy

„babć”, przez dłuższy czas jest ograniczana macierzyństwem i koniecznością wychowywania dzieci. Dopiero, gdy dzieci są odchowane, mogą na krótszy lub dłuższy czas opuścić miejsce zamieszkania. Te, które decydują się jednak wyjechać, mając małe dzieci, doświadczają często stygmatyzacji ze strony lokalnej społeczności, oskarżanie o „porzucenie dzieci” i braku akceptacji ich strategii „opieki na odległość” (Lutz, Palenga-Möllenberg 2012, Urbańska 2014).

Powyższe tendencje w różnicach pomiędzy kobietami i mężczyznami odnośnie do faz cyklu życia w momencie podejmowania migracji znajdują odzwierciedlenie w sytuacji rodzinnej badanych migrantów ukraińskich przed pierwszym wyjazdem do Polski. Mężczyźni wyraźnie częściej podejmują migracje przed opuszczeniem „rodzinnego gniazda” i założeniem rodziny. Połowa z nich mieszkała w tym momencie jeszcze z rodzicami, ponad dwie trzecie nie posiadało jeszcze własnego potomstwa, podczas gdy blisko 70% migrantek było już w tym czasie matkami (Tabela 6).

Te różnice są o tyle istotne, że mogą w znaczący sposób wpływać na charakter migracji, jej cele, a także na skłonność do integrowania się w kraju imigracji. Można oczekiwać, że osoby, które nie zostawiły rodziny w kraju pochodzenia, szczególnie dzieci, będą bardziej otwarte na nowe doświadczenia, znajomości, style zachowań, a więc i na integrowanie się w nowym środowisku. Dla kobiet, których dzieci pozostały w rodzinnej miejscowości, częściej punktem odniesienia będzie pozostawiona na Ukrainie rodzina.

Tabela 6. Migranci wg płci i sytuacji rodzinnej przed pierwszym wyjazdem do Polski (w %)

Płeć	Odsetek osób żonatych / zamężnych¹	Odsetek osób posiadających dzieci	Odsetek osób mieszkających z rodzicem / z rodzicami
Mężczyzna	37,7	29,7	50,9
Kobieta	48,3	68,4	33,7
Ogółem	45,0	56,5	39,1

Uwagi. 1) Ściślej biorąc dotyczy to osób prowadzących ze współmałżonkiem gospodarstwo domowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Migranci ukraińscy przyjeżdżający do Polski w większości wywodzą się z miast, przy czym jedna czwarta z nich bezpośrednio przed rozpoczęciem migracji mieszkała w wielkich miastach (powyżej 250 tys. mieszkańców). Należy jednak zaznaczyć, że kobiety prawie dwukrotnie częściej niż mężczyźni przyjechały do Polski ze wsi. (Tabela 7). Zgodnie z oczekiwaniami większość migrantów obu płci przed rozpoczęciem migracji mieszkała w zachodnich obszarach Ukrainy, położonych najbliżej granicy z Polską. Z zachodniego

regionu przyjechało do Polski prawie 80% kobiet i 68% mężczyzn. Najwięcej migrantów rekrutuje się z obwodu lwowskiego (35% ogółu). Warto odnotować, że nieliczne osoby bezpośrednio przed pierwszym wyjazdem do Polski mieszkały poza Ukrainą (w innych krajach byłego ZSRR, a także w Portugalii).

Tabela 7. Migranci według płci i wielkości miejscowości zamieszkania na Ukrainie przed pierwszą migracją do Polski (w %)

Płeć	Wieś	Miasto poniżej 50 tys. mieszk.	Miasto 50-250 tys. mieszk..	Miasto powyżej 250 tys. mieszk.
Mężczyzna	20,8	40,3	8,9	29,7
Kobieta	38,9	31,2	8,5	21,7
Ogółem	33,2	35,0	8,6	24,4

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Zarówno w podejmowaniu decyzji migracyjnych, jak przebiegu samej migracji istotne znaczenie ma kapitał kulturowy zdobyty do momentu podjęcia migracji, w naszym wypadku do momentu pierwszego wyjazdu do Polski. Jednym z jego kluczowych elementów jest osiągnięty poziom wykształcenia. Tak wśród kobiet jak i mężczyzn dominują osoby ze średnim wykształceniem zawodowym (Tabela 8). Natomiast migrantki do momentu pierwszego wyjazdu do Polski ponad dwukrotnie częściej legitymowały się wykształceniem wyższym. Może to być związane z tym, że Ukrainki są, średnio biorąc nieco lepiej wykształcone od mężczyzn⁵, ale może też wynika z tego, że część relatywnie młodych mężczyzn rozpoczęła migracje jeszcze przed ukończeniem nauki.

Tabela 8. Migranci według płci i poziomu wykształcenia osiągniętego do momentu pierwszej migracji do Polski (w %)

Płeć	Poniżej średniego	Średnie ogólnokształcące	Średnie zawodowe	Pomaturalne / licencjat	Wyższe
Mężczyzna	9,4	11,3	54,7	12,6	11,9
Kobieta	8,3	12,0	42,9	11,7	25,1
Ogółem	8,6	11,8	46,6	12,0	21,0

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

⁵ Dane Banku Światowego.

Kwestionariusz badania nie zawierał pytania o przyczyny rozpoczęcia wyjazdów migracyjnych do Polski⁶. Pośrednio możemy jednak wnioskować o tym na podstawie odpowiedzi na pytanie o to, czym migranci zajmowali się bezpośrednio przed pierwszym wyjazdem do Polski (Tabela 9). Prawie trzy czwarte mężczyzn i ponad 60% kobiet w tym okresie pracowało zawodowo. Jedynie około 5% zadeklarowało, że w tym okresie poszukiwało pracy, czyli prawdopodobnie było bezrobotnymi. Dla ponad 10% kobiet podjęcie pierwszej migracji nie wiązało się z przerywaniem pracy zawodowej, ponieważ w tym okresie zajmowały się prowadzeniem gospodarstwa domowego i wychowywaniem dzieci. Te wyniki pokrywają się z wynikami innych badań RDS prowadzonych w ostatnich latach przez Ośrodek Badań nad Migracjami UW, z których wynika, że najczęstszym motywem podejmowania przez Ukraińców migracji jest poszukiwanie pracy lepiej płatnej, możliwości uzyskania wyższych zarobków, a nie poszukiwanie jakiegokolwiek pracy w związku z jej brakiem w rodzinnym kraju (Górny *et al.* 2016, 2017).

Tabela 9. Migranci według płci i głównego zajęcia przed pierwszą migracją do Polski (w %)

Płeć	Praca zawodowa	Nauka, studia	Poszukiwanie pracy	Prowadzenie domu, wychowywanie dzieci	Inna sytuacja
Mężczyzna	71,9	16,9	3,1	5,0	3,1
Kobieta	63,8	12,0	9,4	10,5	4,3
Ogółem	66,3	13,5	7,4	8,8	4,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Obserwując strukturę zawodową przyszłych migrantów (Tabela 10), należy zwrócić uwagę na fakt, że około jedna czwarta z nich przed podjęciem decyzji o pierwszej migracji zajmowała w hierarchii społecznej relatywnie wysokie pozycje, wykonując prace wymagające wysokich kwalifikacji i dające duży prestiż. Dotyczy to dla przykładu osób wykonujących przed przyjazdem do Polski zawody inżyniera, dyrektora, dziennikarza, weterynarza, wykładowcy itp. W takiej sytuacji decyzja o migracji, związana często z przerwaniem lub zawieszeniem kariery zawodowej jest ryzykowna i musi być podyktowana bardzo silnymi motywami.

⁶ W badaniu pytano jedynie o powód ostatniego przyjazdu, który dla większości badanych nie był pierwszym. Z odpowiedzi na to pytanie wynika, że dla ponad 90% była to praca. Można sądzić, że powody rozpoczęcia pierwszej migracji były podobne.

Tabela 10. Migranci według płci i zawodu wykonywanego bezpośrednio przed pierwszą migracją do Polski (w %)

Zawód wykonywany bezpośrednio przed pierwszą migracją do Polski	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Specjaliści i kierownicy	23,4	24,7	24,2
Technicy i wykwalifikowani pracownicy biurowi	5,4	30,6	22,1
Pozostali pracownicy umysłowi	2,7	7,3	5,8
Pracownicy usług	18,9	18,7	18,8
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	37,8	14,2	22,1
Operatorzy maszyn i urządzeń	9,9	1,4	4,2
Pracownicy do prac prostych	1,8	2,3	2,1
Inni	0	0,5	0,3
<i>N</i>	<i>111</i>	<i>219</i>	<i>330</i>

Uwagi: W tabeli uwzględniono osoby, które przed pierwszym wyjazdem do Polski pracowały zawodowo.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Struktura zawodowa pracujących bezpośrednio przed pierwszą migracją kobiet i mężczyzn różni się znacząco, co jest efektem zarówno zaobserwowanych różnic w wykształceniu, jak i specyfiki związanej z zawodami tradycyjnie kobiecymi i męskimi. Ponad połowa kobiet wykonywała w tym czasie prace o charakterze umysłowym, w tym prawie jedna czwarta zajmowała stanowiska specjalistów i kierowników, a około 30% techników i wyspecjalizowanych pracowników umysłowych. Mężczyźni zdecydowanie częściej pracowali jako wykwalifikowani pracownicy fizyczni. Jedynie około 2% przyszłych migrantów obojga płci wykonywała prace proste, niewymagające żadnych kwalifikacji (np. sprzątaczkę, ładowacze, pakowacze, itp.). Podobnie jak pod względem wykonywanych zawodów ukraińskie migrantki i migranci różnią się pod względem sektorów gospodarki, w których byli zatrudnieni przed pierwszym wyjazdem do Polski. Mężczyźni pracowali głównie w budownictwie (34%) i przemyśle (20%), kobiety w handlu, edukacji i służbie zdrowia.

Przy podejmowaniu decyzji migracyjnych szczególnie ważne jest posiadanie kapitału migracyjnego, czyli kontaktów oraz umiejętności ułatwiających funkcjonowanie w kraju

imigracji (Grzymała-Kazłowska 2014). Szczególnie ważne są tu kompetencje językowe, które są przydatne, a niekiedy konieczne przy poszukiwaniu i wykonywaniu pracy, a także nawiązywaniu kontaktów ułatwiających integrację w nowym środowisku. Pewne podobieństwo języków polskiego i ukraińskiego, a także rosyjskiego, niewątpliwie ułatwia funkcjonowanie w pierwszym okresie po przyjeździe do Polski. Okazuje się, że już przed pierwszym wyjazdem większość migrantów miała kontakt z językiem polskim (Tabela 11). Prawie połowa z nich określiła swoją znajomość tego języka jako dobrą przynajmniej na jednym z ocenianych wymiarów (rozumienie, mówienie, czytanie i pisanie). Jednocześnie około 30% stwierdziło, że w tym okresie nie znało języka polskiego w żadnym z tych wymiarów.

Tabela 11. Migranci według płci i „kontaktów z Polską” przed pierwszą migracją do Polski (w %)

Płeć	Znajomość języka polskiego			Kontakty osobiste	
	Dobra ¹	Słaba	Żadna ²	Posiadał(a) znajomych Polaków	Znal(a) Ukraińców przebywających w Polsce
Mężczyzna	36,5	30,2	33,3	29,7	81,1
Kobieta	53,1	21,7	25,1	28,8	79,2
Ogółem	47,9	24,4	27,7	29,1	79,8

Uwagi: 1) Respondent ocenił swoją znajomość języka jako dobrą przynajmniej na jednym z wymiarów: rozumienie, mówienie, czytanie i pisanie; 2) Respondent na wszystkich wymiarach stwierdził brak znajomości języka.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Równie ważne jak znajomość języka jest posiadanie kontaktów z osobami, które mogą pomóc zarówno w zorganizowaniu migracji, jak i w realizacji celów z nią związanych. Takie kontakty umożliwiają bez wątpienia sieci społeczne, w których skład mogą wchodzić zarówno osoby z kraju migranta przebywające w Polsce, jak i sami Polacy. Jak widać z danych w tabeli 7, badani przez nas ukraińscy migranci nie są pionierami migracji ze swoich regionów. Prawie 80% z nich (zarówno mężczyzn, jak i kobiet) w momencie wyjazdu znała osoby przebywające w tym czasie w Polsce, mogła więc liczyć na pewną pomoc szczególnie ważną w pierwszym okresie po przyjeździe. Około 30% migrantów miało już w tym czasie kontakty z Polakami.

Podsumowując tę charakterystykę sytuacji Ukraińców rozpoczynających migrację do Polski, można stwierdzić, że ogólnie biorąc w większości były to osoby dobrze wykształcone, posiadające na Ukrainie pracę, w sytuacji rodzinnej wyraźnie zróżnicowanej ze względu na płeć.

4. Początki pobytu w Polsce

Zarówno długość pobytu, jak i możliwości podjęcia pracy, co dla większości migrantów ukraińskich jest celem migracji, są uwarunkowane w znacznej mierze posiadaniem dokumentów umożliwiających wjazd i pobyt w Polsce, a te z kolei są określane obowiązującymi w danym czasie przepisami. Widać to wyraźnie w danych zamieszczonych w tabeli 12. Do roku 2003 zdecydowana większość migrantów przybywała do Polski, posiadając jedynie paszport. Wprowadzenie obowiązku wizowego spowodowało konieczność uzyskania dodatkowych dokumentów. W kolejnych okresach wyraźnie wzrasta natomiast udział osób przybywających do Polski w ramach tzw. procedury uproszczonej, czyli wiz wydawanych na podstawie oświadczenia pracodawcy o zamiarze zatrudnienia cudzoziemca. Wśród najnowszych migrantów przyjeżdżających po raz pierwszy do Polski w 2016 roku blisko 80% uzyskało wize na podstawie oświadczenia.

Tabela 12. Migranci według okresu pierwszego przyjazdu i rodzaju posiadanego dokumentu (w %)

Rodzaj dokumentu	1989-2003	2004-2007	2008-2013	2014-2015	2016
Wiza w celu wykonywania pracy na podstawie oświadczenia	10,3	46,7	75,9	66,9	78,2
Wiza turystyczna	16,1	35,6	13,5	10,8	9,0
Inny rodzaj wize	1,1	8,9	7,1	14,6	9,0
Karta Polaka	0,0	0,0	2,8	1,3	3,8
Paszport	70,1	6,7	0,0	0	0
Inne dokumenty	2,3	2,2	0,7	7,0	0
<i>N</i>	87	45	141	158	78

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Zorganizowanie życia w nowym kraju wiąże się z załatwieniem dwóch podstawowych kwestii: mieszkania i – dla zdecydowanej większości migrantów – pracy. Jak wynika z zebranych danych, w obu wypadkach kluczowe znaczenie ma posiadanie w Polsce znajomych, a niekiedy rodziny. Około 45% zarówno mężczyzn, jak i kobiet skorzystało z pomocy znajomych lub rodziny w znalezieniu pierwszego mieszkania w Polsce (Tabela 13). Ten udział jest zbliżony dla wszystkich okresów rozpoczynania migracji (Tabela 14). Jednocześnie wynik ten wskazuje na fakt, że już w momencie rozpoczynania wyjazdów migracyjnych do Polski przyszli migranci często dysponowali sieciami społecznymi ułatwiającymi im wejście w nowe środowisko. Znacznie rzadziej korzystali oni z pomocy osób

przebywających na Ukrainie, co jest zrozumiałe, ponieważ z punktu widzenia migrantów jest to mniej wartościowy kapitał społeczny. Jednak również część osób wchodzących w skład sieci społecznych migrantów na Ukrainie okazała się pomocna w poszukiwaniu mieszkania w Polsce, co może wskazywać, że te znajome osoby posiadały pewne doświadczenia migracyjne i kontakty możliwe do wykorzystania w Polsce.

Tabela 13. Migranci wg płci i sposobu znalezienia pierwszego mieszkania w Polsce (w %)

W jaki sposób znalazł(a) Pan(i) pierwsze mieszkanie w Polsce?	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Przez rodzinę lub znajomych w Polsce	39,6	45,6	43,7
Przez rodzinę lub znajomych na Ukrainie	9,4	10,6	10,2
Przez ogłoszenie w prasie, Internecie itp.	6,3	8,0	7,5
Przez agencję w Polsce lub na Ukrainie	5,7	2,9	3,7
Przez pracodawcę	25,8	23,5	24,2
Inny sposób	13,2	9,5	10,6
<i>N</i>	159	349	508

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Stosunkowo często w znalezieniu pierwszego mieszkania pomagali migrantom ich polscy pracodawcy. Taka pomoc może przybierać dwie podstawowe formy. Po pierwsze, pracodawca może udostępnić miejsce w swoim domu lub mieszkaniu. Tak często bywa w przypadku osób podejmujących pracę w gospodarstwach rolnych lub zajmujących się opieką nad osobami starszymi. Po drugie, pracodawca może sam wynająć pokój u siebie lub pomóc znaleźć lokum w innym miejscu. Charakterystyczne jest, że wśród osób rozpoczynających migrację po 2013 roku rola pracodawców w tym wymiarze była mniejsza niż wśród bardziej doświadczonych migrantów. Migranci, którzy rozpoczęli swoją migrację do Polski po 2007 roku, szukając swojego pierwszego miejsca zakwaterowania w Polsce, częściej korzystali natomiast z ogłoszeń w mediach czy internecie. Rola wyspecjalizowanych agencji nieruchomości zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie była przy tym znikoma niezależnie od momentu rozpoczęcia migracji.

Tabela 14. Migranci według okresu pierwszego przyjazdu i sposobu znalezienia pierwszego mieszkania w Polsce (w %)

W jaki sposób znalazł(a) Pan(i) pierwsze mieszkanie w Polsce?	1989-2003	2004-2007	2008-2013	2014-2015	2016
Przez rodzinę lub znajomych w Polsce	38,4	55,6	31,9	52,5	47,4
Przez rodzinę lub znajomych na Ukrainie	23,3	2,2	9,2	5,1	12,8
Przez ogłoszenie w prasie, Internecie itp.	0	0	14,2	8,9	3,8
Przez agencję w Polsce lub na Ukrainie	1,2	0	0	6,3	10,3
Przez pracodawcę	30,2	28,9	31,2	14,6	21,8
Inny sposób	7,0	13,3	13,5	12,7	3,8
<i>N</i>	86	45	141	158	78

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Wśród migrantów przebywających w 2016 roku w Warszawie i okolicach zdecydowana większość (ponad 95%) podejmowała w Polsce pracę. Podobnie jak w przypadku znalezienia mieszkania, w znalezieniu pierwszej pracy kluczową rolę odgrywały sieci społeczne, głównie znajomi i rodzina, szczególnie ci przebywający w tym okresie w Polsce (Tabela 15). Kobiety częściej niż mężczyźni korzystały z pomocy osób przebywających na Ukrainie, poszukując pierwszej pracy w Polsce. Może to być związane z tym, że część pomocy domowych (zwłaszcza dla osób starszych) rekrutowana jest bezpośrednio na Ukrainie poprzez ukraińskie sieci społeczne migrantek obecnych w Polsce (Kindler 2011). Mężczyźni natomiast częściej korzystali z agencji pośrednictwa pracy i pomocy nieformalnych pośredników zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie.

Tabela 15. Migranci według płci i sposobu znalezienia pierwszej pracy w Polsce (w %)

W jaki sposób znalazł(a) Pan(i) pierwszą pracę w Polsce?	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Przez rodzinę mieszkającą wtedy w Polsce	8,2	11,6	10,5
Przez znajomych mieszkających wtedy w Polsce	24,1	45,8	39,0
Przez rodzinę lub znajomych mieszkających wtedy na Ukrainie	12,7	19,1	17,1
Przez agencję pośrednictwa pracy lub nieformalnych pośredników na Ukrainie	24,1	10,1	14,4
Przez agencję pośrednictwa pracy lub nieformalnych pośredników w Polsce	2,5	1,2	1,6
Przez ogłoszenie pracodawcy w prasie, Internecie, itp.	17,7	6,4	9,9
Inny sposób	10,8	5,8	7,4
<i>N</i>	<i>158</i>	<i>345</i>	<i>503</i>

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Strategie poszukiwania pierwszej pracy w niewielkim stopniu zmieniały się w badanym okresie (Tabela 16) i podstawową rolę w tej kwestii odgrywały sieci społeczne. Ogólnie około 70% badanych poszukując pierwszej pracy w Polsce wykorzystało zasoby sieciowe posiadane w Polsce lub na Ukrainie. Szczególnie ważna jest rola sieci znajomych posiadanych w Polsce – ich znaczenie wzrastało wśród osób rozpoczynających migracje w późniejszych okresach. Mała natomiast znaczenie kontaktów posiadanych na Ukrainie. Może to wskazywać na rozpowszechnianie się migracji, co przyczynia się do wzrostu liczby potencjalnych kontaktów w Polsce, które z punktu widzenia początkujących migrantów są szczególnie wartościowe.

W kolejnych latach rozpoczynania pierwszych migracji wzrasta także rola agencji zatrudnienia i innych pośredników w załatwianiu pierwszej pracy, ale nie jest to wzrost duży i zróżnicowany w różnych okresach. Nieco wyraźniejsza jest tendencja wzrostowa związana z wykorzystaniem Internetu i innych mediów do poszukiwania pracy.

Tabela 16. Migranci według okresu pierwszego przyjazdu i sposobu znalezienia pierwszej pracy w Polsce (w %)

W jaki sposób znalazł(a) Pan(i) pierwszą pracę w Polsce?	1989-2003	2004-2007	2008-2013	2014-2015	2016
Przez rodzinę mieszkającą wtedy w Polsce	9,3	6,7	12,2	9,6	11,7
Przez znajomych mieszkających wtedy w Polsce	34,9	33,3	34,5	46,8	40,3
Przez rodzinę lub znajomych mieszkających wtedy na Ukrainie	30,2	28,9	10,8	11,5	16,9
Przez agencję pośrednictwa pracy lub nieformalnych pośredników na Ukrainie	7,0	11,1	26,6	9,6	13,4
Przez agencję pośrednictwa pracy lub nieformalnych pośredników w Polsce	0	0	1,4	3,2	1,3
Przez ogłoszenie pracodawcy w prasie, Internecie, itp.	8,1	15,6	1,4	14,7	13,0
Inny sposób	10,5	4,4	12,9	4,5	3,9
<i>N</i>	86	45	139	156	77

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

W tabeli 10 zamieszczonej wcześniej przedstawiliśmy sytuację zawodową przyszłych migrantów przed rozpoczęciem wyjazdów do Polski. Lokowali się oni na wszystkich szczeblach drabiny społecznej. Można w uproszczeniu stwierdzić, że reprezentowali wszystkie środowiska zawodowe. Posłużenie się taką samą klasyfikacją przy analizowaniu ich pozycji zawodowej w trakcie pobytów w Polsce nie ma sensu, ponieważ wszyscy lokowaliby się tylko w dolnym segmencie zróżnicowania zawodowego. Dlatego w tabeli 17 dotyczącej zawodu wykonywanego w pierwszej pracy w Polsce i tabeli 18 przedstawiającej zawody w pracy podejmowanej przez migrantów w momencie badania zdecydowaliśmy się na połączenie wszystkich kategorii pracowników umysłowych i rozbicie kategorii osób wykonujących prace proste.

Wcześniej wspominaliśmy o stosunkowo wysokich kwalifikacjach migrantów ukraińskich, co uwidaczniało się zarówno w poziomie wykształcenia uzyskanego do momentu rozpoczęcia migracji, jak i w wykonywanym w tym okresie zawodzie. Te kwalifikacje, jak widać z danych zamieszczonych w tabeli 17, nie mają wielkiego wpływu na charakter pierwszej pracy podejmowanej w Polsce. Co więcej, już na pierwszy rzut oka

widać, że większość Ukraińców podjęła się na emigracji pracy poniżej posiadanych kwalifikacji. Dotyczy to szczególnie kobiet, z których ponad 60% na Ukrainie wykonywało prace umysłowe⁷, w tym blisko połowa z nich prace wysoko wykwalifikowanych specjalistów, a po przyjeździe do Polski takie zajęcia podjęło zaledwie kilka osób. Co ciekawe, ponad 12% osób, które na Ukrainie wykonywały prace umysłowe, a w Polsce podjęły prostą pracę fizyczną, stwierdziło, że jest to praca zgodna z ich kwalifikacjami. Trudno jest jednoznacznie interpretować ten wynik. Z jednej strony można jednak podejrzewać, że jest to efekt racjonalizacji i chęć minimalizacji dysonansu poznawczego. Może to też wskazywać na fakt, że migranci pracę w Polsce traktują jako zajęcie tymczasowe, a jego podstawową rolą jest umożliwienie realizacji planów życiowych, w tym zawodowych na Ukrainie (lub w innym kraju).

Ogólnie stosunkowo często pierwszą podejmowaną przez migrantów i migrantki pracą była fizyczna praca w rolnictwie. Tak rozpoczynało karierę zawodową w Polsce około jednej piątej migrantów badanych w Warszawie i okolicach, przy czym częściej robiły to kobiety. Zapewne gdyby badanie nie dotyczyło obszaru metropolitarne, analogiczny odsetek byłby jeszcze wyższy (por. Górny i Kaczmarczyk 2018). Natomiast zawodami specyficznymi dla mężczyzn, jeżeli chodzi o pierwszą pracę w Polsce, były zawody robotników wykwalifikowanych, a dla kobiet prace pomocy domowych (sprzątaczek) i opiekunek do dzieci i osób starszych.

Tabela 17. Migranci wg płci i zawodu wykonywanego w pierwszej pracy w Polsce (w %)

Zawód wykonywany w pierwszej pracy w Polsce	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Specjaliści, technicy i inni pracownicy umysłowi	1,3	2,0	1,8
Pracownicy usług (w tym sprzedawcy)	8,3	10,1	9,6
Opiekunki do dzieci i osób starszych	0	29,9	20,5
Robotnicy wykwalifikowani	60,9	7,3	23,6
Osoby sprzątające	2,5	22,9	16,5
Pracownicy fizyczni w rolnictwie	17,8	23,8	21,9
Inni pracownicy wykonujący prace proste	9,6	4,6	6,2
<i>N</i>	<i>156</i>	<i>345</i>	<i>501</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

⁷ Określenie „prace umysłowe” nie jest bardzo precyzyjne i obecnie rzadko stosowane. Traktujemy je tutaj jako pewne uproszczenie ukazujące podstawowe trendy w zmianach sytuacji zawodowej migrantów.

Wyraźne są różnice w charakterze pierwszej podejmowanej pracy w zależności od okresu rozpoczęcia migracji do Polski (Tabela 18). Do 2007 roku najczęściej były to prace w charakterze robotników rolnych, a więc prawdopodobnie prace sezonowe. Wśród osób, które podjęły migrację do Polski w ostatnim okresie, tego typu zajęcia występowały bardzo rzadko w pierwszej pracy. Wzrósł natomiast udział migrantów podejmujących pierwszą pracę w Polsce w usługach, szczególnie w handlu i prace w zawodach robotników wykwalifikowanych. Te zmiany można częściowo wyjaśniać zwiększającym się udziałem mężczyzn wśród „młodszych” kohort migrantów, jednak jak się wydaje, ich podstawową przyczyną jest sytuacja na polskim rynku pracy. Zapotrzebowanie na pracowników pojawia się w coraz większej liczbie branż i specjalizacji, chociaż cały czas dotyczy to głównie zawodów robotniczych i usługowych (Górny *et al.* 2018). Dzięki istnieniu elastycznej uproszczonej procedury zatrudniania cudzoziemców te luki na rynku pracy mogą być wypełniane przez cudzoziemskich pracowników.

Tabela 18. Migranci według okresu pierwszego przyjazdu i zawodu wykonywanego w pierwszej pracy w Polsce (w %)

Zawód wykonywany w pierwszej pracy w Polsce	1989-2003	2004-2007	2008-2013	2014-2015	2016	Ogółem
Specjaliści, technicy i inni pracownicy umysłowi	0	0	0,7	4,5	0	1,6
Pracownicy usług (w tym sprzedawcy)	7,0	6,7	7,2	6,5	26,3	9,8
Opiekunki do dzieci i osób starszych	7,0	28,9	23,9	24,5	15,8	20,4
Robotnicy wykwalifikowani	26,7	4,4	20,0	26,5	33,3	23,8
Osoby sprzątające	18,6	4,4	15,2	19,4	17,1	16,4
Pracownicy fizyczni w rolnictwie	39,5	53,3	24,6	9,7	2,6	21,8
Inni pracownicy do prac prostych	1,2	2,2	8,6	9,0	5,3	6,4
<i>N</i>	86	45	140	155	75	501

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Z pewną ostrożnością natomiast należy podchodzić do drastycznego spadku udziału pracowników rolnych wśród migrantów rozpoczynających karierę zawodową w Polsce w późniejszych okresach. Zapotrzebowanie na tego typu prace nie maleje, ale możliwość

podjęcia bardziej atrakcyjnej pracy w innych sektorach powoduje relatywny spadek udziału prac rolniczych (Górny, Kaczmarczyk 2018). Nie jest również wykluczone, że na wynik ten ma wpływ to, że osoby pracujące w momencie badania w rolnictwie i prawdopodobnie mieszkające poza Warszawą miały mniejszą skłonność i szanse do wzięcia udziału w sondażu.

5. Zmiany sytuacji zawodowej w trakcie migracji do Polski

Integracja ma bardzo wiele wymiarów odnoszących się do różnych sfer życia migrantów w kraju docelowym. Do głównych i najczęściej wskazywanych należą: wymiar ekonomiczny, kulturowy, społeczny, instytucjonalno-prawny (Grzymała-Kazłowska, Łodziński 2008). W tej części koncentrujemy się na aspektach związanych z obiektywną sytuacją migrantów na polskim rynku pracy, czyli wybranych procesach związanych z integracją społeczno-ekonomiczną migrantów. Biorąc pod uwagę fakt, że celem zdecydowanej większości migrantów ukraińskich jest podjęcie w Polsce pracy zarobkowej, można sądzić, że integracja na rynku pracy ma szczególne znaczenie, zwłaszcza jeżeli chodzi o przyjmowaną w tym opracowaniu perspektywę codziennej integracji (Cherti, McNeil 2012).

Jednym z elementów sytuacji na rynku pracy jest charakter wykonywanej pracy, czyli wykonywany zawód. Pozycja zawodowa jest na ogół uznawana za najbardziej syntetyczny wskaźnik pozycji społecznej. W badaniach ruchliwości społecznej zmiany tej pozycji są kluczową kategorią przy analizie ruchliwości międzypokoleniowej i wewnątrzpokoleniowej, a w konsekwencji w analizie otwartości społeczeństwa i wykluczenia społecznego (np. Domański 2004). Rola migracji w procesach ruchliwości społeczno-zawodowej była wielokrotnie badana i oceniana bardzo różnie. Najczęściej jednak te analizy dotyczyły związków między ruchliwością społeczno-zawodową a migracją osiedleńczą (np. klasyczna praca Lipseta i Bendixa 1964). W odniesieniu do migracji czasowych koncentrowano się na ogół na wpływie migracji na kariery zawodowe w kraju pochodzenia (Grabowska-Lusińska 2012). W przypadku obecnych migracji Ukraińców do Polski sytuacja jest o tyle specyficzna, że są to głównie migracje czasowe, cyrkulacyjne stanowiące raczej przerywnik niż etap w karierze zawodowej. Jedynie 6% badanych zadeklarowało chęć osiedlenia się w Polsce na stałe jako jeden z powodów ostatniego przyjazdu. Niemniej analiza ich historii zawodowej w trakcie pobytów w Polsce jest istotna właśnie z punktu widzenia procesów integracyjnych.

Integracja jest procesem, który wymaga czasu. Jest oczywiste, że znaczącą, chociaż nie jedyną, rolę odgrywa w tym procesie długość pobytu w kraju przyjmującym. Osoby, które po raz pierwszy przyjechały do Polski w roku badania (2016) nie miały jeszcze wielu okazji do zaaklimatyzowania się w nowej sytuacji, nauczenia się funkcjonowania zarówno w środowisku pracy, jak i w prywatnym życiu codziennym. Jednocześnie zmiany sytuacji zawodowej migranta (lub ich brak) zachodzące w trakcie pobytów w kraju imigracji możemy, w pewnym uproszczeniu traktować jako pewien wskaźnik integracji, zwłaszcza w wymiarze ekonomicznym. W kwestionariuszu nie było pytań pozwalających odtworzyć pełną historię migracji (tę analizowano w oparciu o badania jakościowe), ale możemy porównać niektóre elementy sytuacji migrantów na początku ich kariery migracyjnej, a więc zarówno bezpośrednio przed pierwszym przyjazdem do Polski, jak zaraz po przyjeździe z sytuacją w momencie badania. Aby to porównanie miało sens, wyłączyliśmy z analizy osoby, które po raz pierwszy przyjechały do Polski w 2016 roku i pobyt w momencie badania był ich pierwszym pobytom. W większości są to osoby, które przebywały w Polsce mniej niż pół roku, a więc ich doświadczenia migracyjne i integracyjne były stosunkowo skromne.

Porównanie kolumn z danymi dla pierwszej i ostatniej pracy w tabeli 19 wskazuje, że zmiany pozycji na polskim rynku pracy mają miejsce zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn. Najbardziej widoczna zmiana to odejście od prac w charakterze robotników rolnych obserwowane zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet. Nie jest to efektem zmniejszenia popytu na prace tego typu, ale wskazuje raczej, że dla wielu migrantów praca w gospodarstwach rolnych jest relatywnie łatwym sposobem wejścia na polski rynek pracy, ale nie miejscem docelowym na tym rynku. Należy też pamiętać, że przynajmniej częściowo może to być efektem charakteru badanej próby – migrantów przebywających w dużym mieście i jego okolicach, o czym wspomniano wcześniej. W przypadku mężczyzn przejścia mają miejsce przede wszystkim do zawodów robotniczych (głównie pracowników budowlanych). Wśród kobiet natomiast obserwujemy wzrost udziału opiekunek do osób starszych i dzieci oraz sprzątaczek.

Tabela 19. Migranci według płci, pierwszego zawodu wykonywanego w Polsce i zawodu wykonywanego w okresie badania (w %)

Kategoria zawodowa	Mężczyźni		Kobiety		Ogółem	
	Bezpośrednio po przyjeździe do Polski	W okresie badania	Bezpośrednio po przyjeździe do Polski	W okresie badania	Bezpośrednio po przyjeździe do Polski	W okresie badania
Wykwalifikowani i niewykwalifikowani pracownicy umysłowi	1,6	3,3	2,3	3,3	2,1	3,3
Pracownicy handlu i usług	5,7	5,0	6,6	8,6	6,4	7,5
Opiekunki do dzieci i osób starszych	0	0	30,1	49,5	21,4	35,4
Robotnicy wykwalifikowani	58,5	63,6	7,3	1,3	22,1	19,1
Osoby sprząające	1,6	0,8	22,5	30,4	16,5	21,9
Pracownicy fizyczni w rolnictwie	20,3	0,8	27,2	0	16,5	0,2
Inni pracownicy wykonujący prace proste	12,2	26,4	4,0	6,9	6,4	12,5
<i>N</i>	<i>123</i>	<i>121</i>	<i>302</i>	<i>303</i>	<i>425</i>	<i>424</i>

Uwagi: W tabeli uwzględniono osoby, które przyjechały do Polski po raz pierwszy przed 2016 rokiem i które kiedykolwiek w Polsce pracowały.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

O ruchliwości na polskim rynku pracy świadczą wskaźniki zamieszczone w tabeli 20. Prawie połowa migrantów zmieniła w trakcie przyjazdów do Polski pozycję zawodową (definiowaną tak jak w Tabeli 20). Jednak te przemieszczenia odbywały się prawie wyłącznie w obrębie niskich pozycji społecznych, trudno więc oceniać je w kategoriach awansu zawodowego. Jednak sam fakt zmiany zawodu czy pracy świadczy o aktywności migrantów na rynku pracy.

Jednym ze wskaźników takiej aktywności może być liczba pracodawców, u których migranci pracowali w trakcie wszystkich pobytów w Polsce. Jedynie około 23% mężczyzn i kobiet było związanych tylko z jednym pracodawcą w trakcie badania, a 12% mężczyzn i ponad 30% kobiet pracowało jednocześnie u więcej niż jednego pracodawcy. Ta aktywność jest w znacznym stopniu związana z charakterem wykonywanej pracy. Praca w charakterze sprzątaczek lub opiekunek, najczęstsza wśród migrujących do Polski Ukrainek, umożliwia na ogół jednoczesne wykonywanie kilku prac w niepełnym wymiarze godzin. Mężczyźni wykonujący zawody robotnicze mają mniej takich możliwości.

Tabela 20. Wybrane wskaźniki ruchliwości zawodowej i pracowniczej migrantów (w %)

Wskaźniki ruchliwości	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Nie zmienili kategorii zawodowej	55,4	45,5	48,6
Zmienili kategorię zawodową	45,5	54,5	51,4
Średnia liczba pracodawców, u których pracowali w trakcie wszystkich pobytów w Polsce	4,0	5,2	4,8
Odsetek migrantów pracujących w trakcie wszystkich pobytów u jednego pracodawcy	23,2	22,7	22,9

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Liczba prac i pracodawców, u których pracują migranci z jednej strony może świadczyć o ich umiejętności poruszania się po polskim rynku pracy, wyszukiwaniu nisz, w których jest szczególnie popyt na ich pracę lub prac, w których oferowane są im relatywnie najlepsze warunki. Z drugiej strony może to być efektem ich niepewnej sytuacji na rynku pracy, zatrudniania do wykonania określonych prac lub na krótki okres. Na tę drugą ewentualność wskazują odpowiedzi na pytanie o podstawy prawne pracy wykonywanej w okresie badania (Tabela 21). Taką podstawą najczęściej są oświadczenia pracodawców o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi (tzw. procedura uproszczona). Umożliwiają one pracę przez okres sześciu miesięcy w ciągu roku, nie zapewniają więc długotrwałej stabilności zatrudnienia. Na podstawie oświadczeń pracowało w momencie badania około 30% mężczyzn i kobiet. Niespełna 30% migrantów posiadało zezwolenie na pracę, a więc dokument zapewniający większą stabilność zatrudnienia. Jednocześnie jedna piąta migrantów przyznała się do pracy nielegalnej, a więc nie tylko niezapewniającej żadnych uprawnień pracowniczych, ale też zagrożonej konsekwencjami prawnymi. W takiej sytuacji nieco częściej znajdowały się kobiety. Ponad 33% migrantek zatrudnionych jako opiekunki pracowało nielegalnie. Zatrudniane były one głównie w gospodarstwach domowych, gdzie łatwiej jest pomijać obowiązujące przepisy.

Tabela 21. Migranci według płci i podstawy prawnej pracy wykonywanej w okresie badania (w %)

Podstawa prawna pracy wykonywanej w okresie badania	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Zezwolenie na pracę	27,6	24,9	25,7
Oświadczenie pracodawcy o zamiarze powierzenia pracy	29,7	30,9	30,5
Dokument umożliwiający podjęcie pracy w Polsce bez zezwolenia	6,9	8,7	8,2
Praca nielegalna	22,1	24,9	24,1
Inna sytuacja	13,7	10,6	11,5

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

A zatem biorąc pod uwagę charakter wykonywanej pracy w relacji do posiadanych kwalifikacji, ograniczoną mobilność zawodową migrantów, sposób zatrudniania i związaną z nim stabilność pracy, a także inne elementy warunków pracy, można stwierdzić, że integracja migrantów z Ukrainy na polskim rynku pracy ma ograniczony charakter.

6. Sytuacja rodzinna migrantów i ich dalsze plany życiowe

Z punktu widzenia procesów integracyjnych, jak również perspektyw dalszego pobytu imigrantów z Ukrainy w Polsce ważne jest ustalenie ich sytuacji rodzinnej, szczególnie określenie prawdopodobnych układów odniesienia. Integracja ze społeczeństwem przyjmującym nie musi być podstawowym celem migrantów. Jeżeli celem migracji jest poprawienie sytuacji materialnej własnej i rodziny (członków gospodarstwa domowego) pozostającej na Ukrainie, to cele te mogą być realizowane przy minimalnym poziomie integracji dotyczącej głównie rynku pracy. Zgodnie z teorią dualnego rynku pracy (Piore 1979) migranci są gotowi podejmować pracę w tzw. podrzędnym sektorze rynku pracy, czyli nisko płatną i bez zabezpieczeń socjalnych, o ile ich grupy odniesienia znajdują się w kraju pochodzenia a nie w kraju migracji. Ustalanie tego punktu odniesienia, w badaniach sondażowych, może odbywać się albo poprzez bezpośrednie pytanie o plany związane z dalszym pobytym w Polsce, albo poprzez próbę ustalenia sytuacji obiektywnej wskazującej na prawdopodobieństwo dalszych działań. Warto przypomnieć, że w odpowiedzi na pytanie o cele obecnego pobytu w Polsce jedynie niespełna 6% badanych jako jeden z celów wymieniło osiedlenie się w Polsce na stałe. Jeżeli jednak przyjąć, że wskaźnikiem

skłonności do pozostania na stałe jest zamieszkanie (choćby czasowe) w Polsce wszystkich członków gospodarstwa, to wskaźnik ten jest wyraźnie wyższy (Tabela 22).

Tabela 22. Migranci według płci i charakterystyki ich gospodarstwa domowego w okresie badania (w %)

Płeć	Badany sam tworzy gospodarstwo domowe	Wszyscy członkowie gospodarstwa przebywają na Ukrainie	Wszyscy członkowie gospodarstwa przebywają w Polsce	Członkowie gospodarstwa przebywają i na Ukrainie, i w Polsce	N
Mężczyzna	13,8	35,8	27,7	22,6	159
Kobieta	16,2	59,8	14,5	9,4	351
Ogółem	15,5	52,4	18,6	13,5	509

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Blisko 70% migrantów przebywało w Polsce w momencie badania samotnie, przy czym około 16% to osoby, które same tworzyły gospodarstwo domowe, a w przypadku 52% wszyscy członkowie gospodarstwa przebywali na Ukrainie. Prawie 19% migrantów mieszkało w Polsce ze wszystkimi członkami gospodarstwa domowego. Można sądzić, że ta ostatnia grupa będzie przejawiała największą skłonność do pozostania w Polsce na dłużej, a w konsekwencji do większej integracji z polskim społeczeństwem w różnych dziedzinach życia społecznego.

Nieco częściej z całymi rodzinami w Polsce przebywają mężczyźni. Kobiety częściej migrują samotnie, pozostawiając na Ukrainie wszystkich członków gospodarstwa domowego, rzadziej migrują z całą rodziną. Można to wiązać z odmiennymi strategiami migracyjnymi, które z kolei wynikają z odmiennych charakterystyk demograficznych obu płci. Podejmując migracje w starszym wieku, kobiety mogą być mniej skłonne do radykalnych zmian w życiu, takich jak osiedlenie się w innym kraju, i częściej traktują wyjazdy migracyjne wyłącznie jako sposób na polepszenie sytuacji własnego gospodarstwa domowego na Ukrainie.

Zależność między okresem rozpoczęcia migracji, a obecnym umiejscowieniem gospodarstwa domowego nie jest zbyt wyraźna (Tabela 23). Jedyną znaczącą różnicą jest sytuacja osób rozpoczynających migracje w latach 2014-2015. Migranci ci wyraźniej częściej niż inni przebywali w momencie badania w Polsce z całą rodziną (gospodarstwem domowym). Trudno jednoznacznie zinterpretować ten wynik. Można jedynie podejrzewać, że trwający w momencie rozpoczęcia przez nich migracji do Polski konflikt na Ukrainie i słabe perspektywy jego szybkiego zakończenia mógł skłaniać migrantów do przenoszenia całych gospodarstw domowych do Polski.

Tabela 23. Migranci według okresu pierwszego przyjazdu do Polski i charakterystyki ich gospodarstwa domowego w okresie badania (w %)

Okres pierwszego przyjazdu do Polski	Badany sam tworzy gospodarstwo domowe	Wszyscy członkowie gospodarstwa przebywają na Ukrainie	Wszyscy członkowie gospodarstwa przebywają w Polsce	Członkowie gospodarstwa przebywają i na Ukrainie, i w Polsce	N
1989 -2003	24,1	46,0	10,3	19,5	87
2004-2007	11,1	60,0	17,8	11,1	45
2008-2013	11,3	55,3	22,0	11,3	141
2014-2015	13,2	48,4	27,7	10,7	159
2016	20,5	56,4	5,1	17,9	78
Ogółem	15,5	52,2	18,8	13,5	510

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Jak wspomnieliśmy wcześniej, umiejscowienie gospodarstwa domowego w kraju pochodzenia lub migracji może być pewnym predyktorem dalszych planów związanych z migracją. W kwestionariuszu zadano respondentom pytanie o to, jak według ich przewidywań najprawdopodobniej będzie wyglądała ich sytuacja za trzy lata. W tabeli 24 przedstawiono odpowiedzi na to pytanie w zależności od umiejscowienia gospodarstwa domowego migranta w momencie badania.

Tabela 24. Migranci według charakterystyki gospodarstwa domowego i przewidywań swojej sytuacji za trzy lata (w %)

Przewidywane miejsce zamieszkania za trzy lata	Badany sam tworzy gospodarstwo domowe	Wszyscy członkowie gospodarstwa przebywają na Ukrainie	Wszyscy członkowie gospodarstwa przebywają w Polsce	Członkowie gospodarstwa przebywają i na Ukrainie, i w Polsce	Ogółem
Mieszkanie na stałe w Polsce	28,6	12,8	27,4	15,9	18,3
Kursowanie między Polską a Ukrainą	42,9	71,1	52,6	68,1	62,9
Mieszkanie na stałe na Ukrainie	14,3	9,8	3,2	13,0	9,7
Mieszkanie w innym kraju	10,4	3,0	13,7	2,9	6,1
Trudno powiedzieć	3,9	3,4	3,2	0	3,0
<i>N</i>	77	266	95	69	507

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Nawet biorąc pod uwagę, że do deklaracji badanych dotyczących przyszłości należy podchodzić z dużą ostrożnością, zwraca uwagę fakt, że zaledwie 10% migrantów przewidywało powrót na stałe na Ukrainę, natomiast ponad 60% sądziło, że będzie kontynuować kursowanie między oboma krajami. Dotyczy to szczególnie osób, które w momencie badania miały gospodarstwa domowe wyłącznie na Ukrainie lub zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie.

Osiedlenie w Polsce przewidywało niespełna 20% migrantów, przy czym najczęściej były to osoby, które już w okresie badania przebywały w Polsce z całą rodziną (ponad 40% tej kategorii). Prawie tak samo często (około 30%) pozostanie w Polsce planowały osoby samotne (tworzące jednoosobowe gospodarstwa domowe). Można sądzić, że wśród tych kategorii migrantów będzie najwięcej osób dążących do integracji ze społeczeństwem polskim w różnych obszarach życia społecznego.

7. Sieci społeczne i kapitał społeczny – bliskie i dalsze więzi

7.1. Kwestie definicyjne

Zróznicowanie relacji społecznych nastęrcza trudności w ocenie ich znaczenia dla codziennego funkcjonowania migrantów w kraju docelowym. W omawianym badaniu

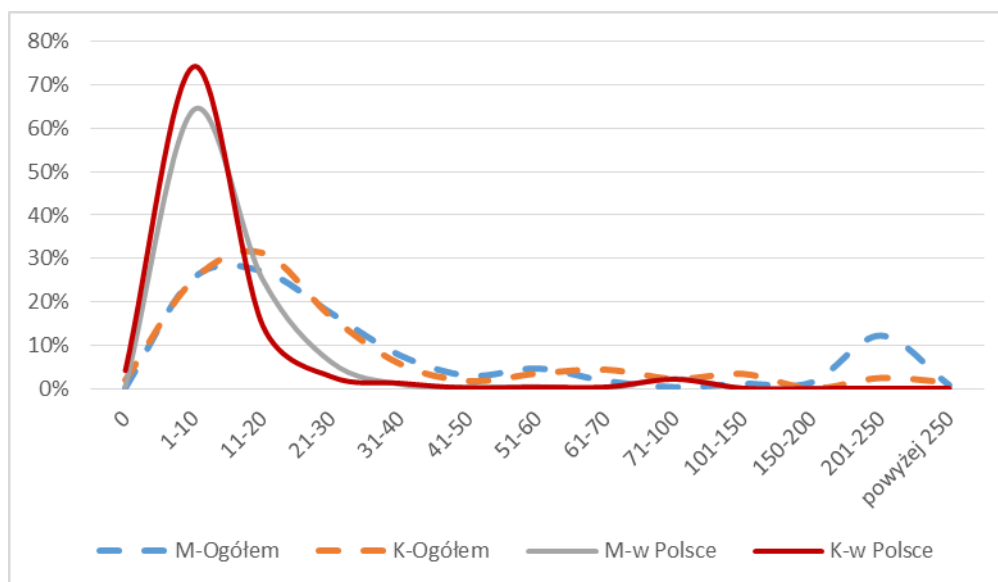
podjęto próbę opisu tego zróżnicowania – pod względem charakterystyk sieci oraz zasobów dostępnych w ich ramach (kapitał społeczny) – uwzględniając podział na bliższe i dalsze więzi. Podział na te dwa rodzaje więzi nawiązuje do klasycznej pracy Granovettera (1973) dotyczącej silnych i słabych więzi. Te pierwsze łączą członków rodziny i bliskich przyjaciół, podczas gdy słabe więzi obejmują przede wszystkim znajomych. Podział ten nie jest jednoznaczny i zależy między innymi od czasu, zaangażowania emocjonalnego i zakresu wzajemnych przysług, jakimi naznaczona jest dana relacja (*ibidem*: 1361). W omawianym w tej publikacji badaniu rozdział na bliskie i dalsze więzi (bliższe i dalsze osoby) pozostawiono subiektywnej ocenie ukraińskich respondentów, którzy określali ich liczbę oraz różne charakterystyki w odpowiedziach na osobne pytania. Kapitał społeczny w ujęciu, jakie przyjęto w omawianym badaniu, obejmuje natomiast zasoby dostępne za sprawą członków sieci społecznej danej osoby, które mogą być udostępnione dzięki działaniu pewnych mechanizmów społecznych, takich jak normy wzajemności czy solidarności (por. Lin 2001, Faist 2000). W analizach dotyczących kapitału społecznego koncentrujemy się na „potencjale” bliskich i dalszych więzi określanym na podstawie deklaracji respondentów. Z uwagi na ograniczenia danych w tym opracowaniu nie zajmujemy się natomiast kwestią tego, na ile te więzi zapewniają w praktyce mobilizację kapitału społecznego ukraińskich migrantów.

7.2. Wielkość i charakterystyki sieci społecznych

Ukraińscy migranci posiadali średnio prawie 50 osób w swoich sieciach społecznych – łącznie osób bliskich i dalszych. Przeciętnie jednak tylko około 10 z tych osób przebywało w Polsce w momencie badania, czyli znaczna część osób wchodzących w skład sieci społecznych badanych migrantów przebywała poza granicami Polski. Udziały takich osób wyniosły średnio 79% w sieciach społecznych mężczyzn oraz 72% w sieciach kobiet. Jednocześnie zdecydowana większość migrantów ukraińskich – około trzech czwartych – posiadała w swoich więziach – bliskich lub dalszych – nie więcej niż 30 osób. Przy czym aż 78% kobiet twierdziło, że w Polsce zna nie więcej niż 10 osób. W przypadku mężczyzn analogiczny odsetek był nieco mniejszy, lecz sięgał prawie dwóch trzecich. Można pokusić się o stwierdzenie, że jeżeli chodzi o liczby osób w sieciach społecznych to różnice pomiędzy ukraińskimi kobietami i mężczyznami nie są znaczące (Rysunek 2), zwłaszcza jeżeli chodzi o osoby znajome w Polsce. Zwraca jednak uwagę stosunkowo duży odsetek mężczyzn deklarujących posiadanie powyżej 200 znajomych, głównie poza granicami Polski. Wyniósł on 13% w porównaniu do zaledwie 3% kobiet w takiej sytuacji. Wynik ten należy zapewne powiązać z faktem, że ukraińskie kobiety charakteryzują się przeciętnie dłuższym

doświadczeniem w przyjazdach do Polski i dłuższym łącznym czasem spędzonym w Polsce (por. rozdz. 2), co zapewne ma związek z osłabieniem się ich więzi społecznych, nawet tych dalszych, z osobami mieszkającymi poza Polską.

Rysunek 2. Wielkość sieci z uwzględnieniem relacji w Polsce według płci (dane w %)

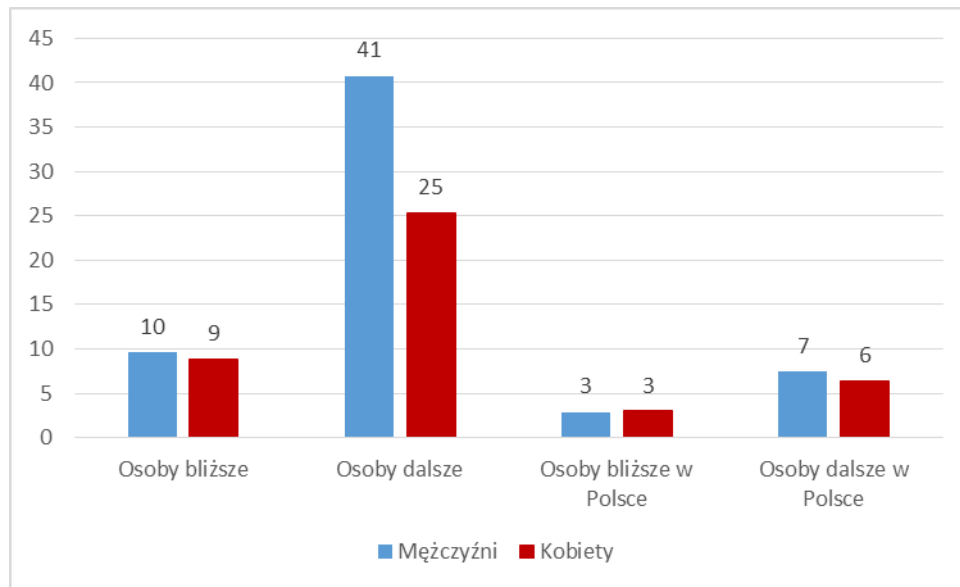

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

W sieciach badanych migrantów zdecydowanie przeważają dalsze więzi i znowu dotyczy to w większym stopniu mężczyzn. Deklarowali oni przeciętnie posiadanie aż 41 takich relacji, czyli około czterokrotnie więcej niż relacji bliższych (Rysunek 3). Dla kobiet analogiczny wskaźnik wynosił 2,5, przy przeciętnej liczbie 25 dalszych więzi. Warto podkreślić, że w przypadku obu płci te dalsze relacje odnosiły się głównie do osób przebywających poza Polską, czyli zapewne w kraju pochodzenia na Ukrainie⁸. Nie zmienia to jednak faktu, że poza granicami Polski migranci – kobiety i mężczyźni – ukraińscy posiadali także więcej bliskich relacji niż w Polsce (przeciętnie dwukrotnie więcej).

⁸ W przypadku osób znanych w Polsce stosunek liczby osób dalszych do liczby osób bliższych wynosił, zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn, dwa.

Rysunek 3. Liczba bliższych i dalszych więzi (osób) w sieciach migrantów ukraińskich według płci

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Zasada homofilii wskazuje na skłonność jednostek do posiadania relacji z osobami podobnymi do siebie (wysoka homofilia) lub odmiennymi od siebie (niska homofilia) (McPherson, Smith-Lovin, Cook 2001). Podobieństwo może dotyczyć różnych cech. W przypadku migrantów, na szczególną uwagę zasługuje kraj pochodzenia ich znajomych w kraju docelowym, gdyż jak powszechnie wiadomo wiele społeczności migranckich charakteryzuje się wysoką skłonnością do pozostawania w swoim kręgu etnicznym, jeżeli chodzi o relacje społeczne (por. Martinović, Tubergen, Mass 2009). Tendencja taka dotyczy także badanych ukraińskich migrantów. Około trzech czwartych tak kobiet, jak i mężczyzn zadeklarowało, że ponad połowa ich bliskich znajomych w Polsce to Ukraińcy. W odniesieniu do dalszych relacji mężczyźni okazali się natomiast mniej skłonni do zamykania się w ukraińskim kręgu znajomych, gdyż „tylko” połowa z nich zadeklarowała, że większość ich znajomych w Polsce to Ukraińcy. Wśród kobiet było to natomiast prawie dwie trzecie. Jednocześnie prawie jedna czwarta mężczyzn zadeklarowała, że co najmniej połowa ich dalszych więzi to relacje z Polakami. Analogiczny odsetek w przypadku kobiet tylko nieznacznie przekroczył 10%. Co ciekawe, choć różnice są niewielkie, kobiety częściej posiadają Polaków wśród swoich bliskich osób, a mężczyźni wśród dalszych. Może to być związane z charakterem dominujących zajęć zarobkowych, jakich podejmują się kobiety i mężczyźni w Polsce. Jak pokazały wcześniejsze badania (Kindler 2011), dla kobiet pracujących jako pomoce domowe relacje z polskimi pracodawcami bywają bardzo istotne i to właśnie oni mogli być wymieniani jako osoby bliskie przez ukraińskie respondentki.

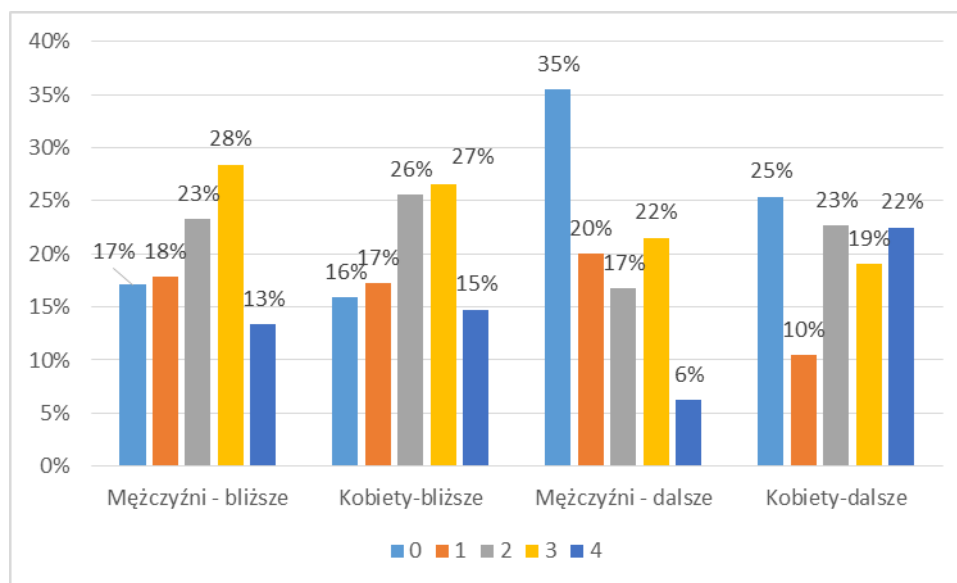
Warto też zwrócić uwagę na płeć osób znanych respondentom w Polsce. Choć w sieciach wszystkich migrantów przeważały osoby tej samej płci, to w tej kwestii zaznaczyły się istotne różnice pomiędzy migrantami i migrantkami. Kobiety częściej deklarowały, że ponad połowa ich znajomych w Polsce to również kobiety. W przypadku bliskich relacji na taką sytuację wskazało 74,1% kobiet, a w przypadku dalszych znajomości – 82,1%. Dla mężczyzn analogiczne odsetki były zauważalnie niższe i wynosiły odpowiednio: 53,6% i 69,0%. W badaniu zaznaczyła się zatem większa skłonność do homofilii w zakresie płci wśród kobiet.

Kobiety także nieco częściej niż mężczyźni posiadały relacje z osobami w podobnym wieku i o podobnym poziomie wykształcenia. W przypadku obu cech, około połowy badanych migrantek zadeklarowało, że dotyczy to większości (ponad połowy) ich znajomych – zarówno bliższych, jak i dalszych. W przypadku mężczyzn analogiczny odsetek był o około 10 punktów procentowych niższy. Jeżeli chodzi o wykształcenie, to warto zwrócić uwagę, że odsetki osób deklarujących, że ich znajomi to głównie (ponad połowa) osoby o niższym lub wyższym wykształceniu były zbilansowane – około jednej trzeciej w obu przypadkach tak wśród kobiet, jak i mężczyzn. Można zatem pokusić się o stwierdzenie, że jeżeli chodzi o poziom wykształcenia znajomych osób, to bliskie i dalsze więzi badanych migrantów obu płci są stosunkowo zróżnicowane.

Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w odniesieniu do poziomu zamożności osób pozostających w sieciach społecznych badanych migrantów. Aż 71,9% migrantek zadeklarowało, że większość (ponad połowa) ich dalszych więzi odnosi się do osób charakteryzujących się podobnym poziomem zamożności. Jednak jeżeli chodzi o bliższe relacje, to analogiczny odsetek wyniósł już „tylko” 55,3%. W przypadku mężczyzn to przede wszystkim bliskie więzi częściej obejmowały osoby o podobnym poziomie zamożności – 62,8% mężczyzn stwierdziło, że o ponad połowie ich znajomych można tak powiedzieć. Jeżeli natomiast chodzi o dalsze więzi to sytuacja taka miała miejsce w przypadku 51,9% badanych mężczyzn. Co ciekawe, jeżeli chodzi o dalsze więzi kobiet i mężczyzn, to ci ostatni znacznie częściej deklarowali, że większość ich dalszych znajomych jest biedniejsza od nich (27,4%) niż kobiety (8,4%). Wynik ten można odnosić do większego znaczenia statusu materialnego jako wyznacznika statusu społecznego w przypadku mężczyzn niż u kobiet (por. Huberman, Loch, ÖNçüler 2004) i związaną z tym skłonnością mężczyzn do przedstawiania swojego statusu materialnego w pozytywnym świetle. Można go jednak także wiązać z ogólnie większym zróżnicowaniem sieci społecznych mężczyzn, zwłaszcza dalszych więzi, niż kobiet.

Na tę ostatnią tendencję wskazuje porównanie syntetycznego wskaźnika homofilii bliższych i dalszych więzi migrantów i migrantek w Polsce odnoszącego się do czterech cech: wieku, wykształcenia, poziomu zamożności i kraju pochodzenia. Mierzy on liczbę wymiarów- cech, dla których respondent zadeklarował, że ponad połowa jego znajomych jest do niego podobna (Rysunek 4). We wskaźniku tym nie uwzględniono wymiaru płci uznając, że jest to nieco specyficzna kategoria, odmienna niż pozostałe cechy społeczno-demograficzne.

Rysunek 4. Wskaźnik homofilii dla bliższych i dalszych więzi według płci migrantów (w %)

Uwagi: Wskaźnik homofilii odnosi się do liczby cech, co do których respondenci zadeklarowali, że więcej niż połowa ich znajomych jest do nich podobna (np. to samo wykształcenie). W analizie uwzględniono cztery cechy społeczno-demograficzne: wiek, wykształcenie, zamożność i kraj pochodzenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

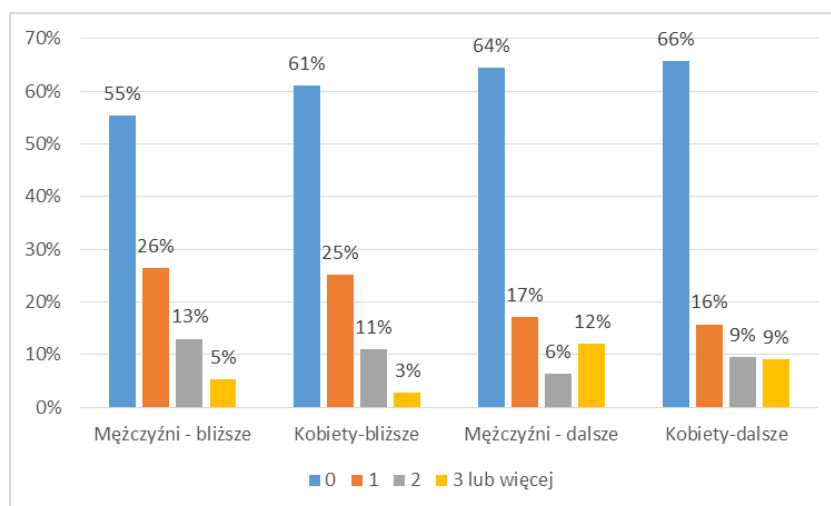
Jeżeli chodzi o bliskie więzi, to kobiety i mężczyźni ukraińscy są bardzo podobni do siebie pod względem stopnia homofilii tych relacji. Około połowa respondentów deklaruowała, że większość ich znajomych jest podobna do nich pod względem dwóch lub trzech z czterech uwzględnionych w analizie cech. Większe są natomiast różnice między płciami, jeżeli chodzi o dalsze znajomości. Przede wszystkim mężczyźni wydają się stosunkowo bardziej otwarci na znajomości z osobami różniącymi się od nich: ponad jedna trzecia z nich nie wskazała żadnej cechy, co do której mogliby powiedzieć, że większość ich dalszych znajomych jest podobna do nich. W przypadku kobiet analogiczny udział był zauważalnie niższy i wyniósł jedną czwartą. Bardzo wysoki był przy tym odsetek migrantek deklarujących, że większość ich dalszych znajomych jest do nich podobna pod względem wszystkich czterech cech uwzględnionych w analizie. Było to 22,5%, w porównaniu do tylko 6,2% w przypadku mężczyzn.

7.3. Dostęp do zasobów i wsparcia w ramach sieci społecznych

Kolejną ważną charakterystyką sieci jest to, w jakim stopniu zapewniają one respondentom dostęp do wartościowych zasobów. Jednym ze sposobów ujęcia tego aspektu w badaniu było ustalenie, czy wśród bliższych i dalszych dla respondenta osób w Polsce są osoby o konkretnych zawodach lub charakterystykach uważanych powszechnie za zawody/pozycje o wysokim statusie. Należały do nich: prawnik, lekarz, policjant/strażnik graniczny, przedsiębiorca, nauczyciel, urzędnik, działacz organizacji społecznych.

Okazuje się, że pod względem posiadania w sieciach znanych o pewnych „prestizowych” cechach różnice między migrantami i migrantkami są znikome (Rysunek 5). Co więcej, większość tak migrantek, jak i migrantów nie posiada wśród swoich znanych w ogóle osób reprezentujących wyżej wymienione zawody. Nieco częściej osoby takie wiązały bliskie niż dalsze relacje z respondentami. Może to wynikać z faktu, że znajomość charakterystyk zawodowych osób bliskich jest na ogół większa niż w przypadku osób dalszych. Można zatem przyjąć, że sieci badanych migrantów okazały się raczej ubogie pod względem dostępu do zasobów, jakie mogą się wiązać ze znajomościami z osobami zajmującymi relatywnie wysokie pozycje zawodowe czy społeczne w Polsce.

Rysunek 5. Liczba „wartościowych” zawodów / pozycji obecnych wśród bliższych i dalszych więzi według płci migrantów (dane w %)

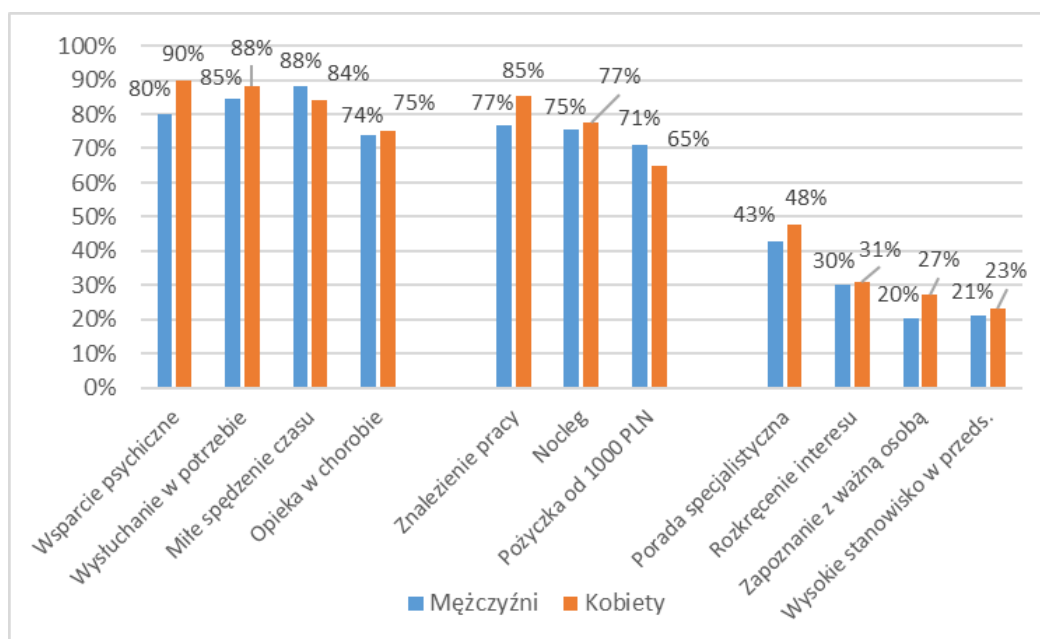
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Najczęściej respondenci przyznawali się do znajomości z przedsiębiorcami i nauczycielami. Około jednej piątej mężczyzn posiadało jedną lub obie z tych grup zawodowych w swoich bliskich i dalszych więziach. W przypadku kobiet analogiczne udziały były niższe – około jednej szóstej. Tylko w przypadku dalszych więzi nieco więcej, bo jedna piąta kobiet

zadeklarowała znajomość z przedsiębiorcą. Niestety zebrane dane nie pozwalają stwierdzić, jakie obywatelstwa posiadali znani w Polsce respondentom przedsiębiorcy i nauczyciele. Biorąc pod uwagę dużą skłonność migrantów do utrzymywania znajomości przede wszystkim z innymi Ukraińcami, można oczekiwać, że przynajmniej część z reprezentantów tych zawodów pochodziła z Ukrainy, a to oznacza, że trudno ocenić, na ile wykonywali oni swoje zawody w Polsce, zwłaszcza ukraińscy nauczyciele. Te zastrzeżenia sprawiają, że zasoby w sieciach ukraińskich migrantów mierzone pozycjami osób znajdujących się w nich wydają się tym bardziej ograniczone.

Nieco lepiej przedstawia się sytuacja badanych migrantów, jeżeli chodzi o inny istotny rodzaj zasobu, jakiego mogą dostarczać sieci społeczne, czyli wsparcia znajomych osób w różnych sytuacjach życiowych. Wsparcie to może dotyczyć kwestii bardzo praktycznych, takich jak pomoc w znalezieniu noclegu, ale także wsparcia emocjonalnego istotnego zwłaszcza w sytuacji mieszkania z dala od rodziny i bliskich. Wśród badanych migrantów ukraińskich, stosunkowo duża grupa zadeklarowała, że zna dobrze lub słabo (zdecydowanie częściej dobrze) przynajmniej jedną osobę, od której może oczekiwać różnego rodzaju wsparcia (Rysunek 6). Należy podkreślić, że różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami były minimalne w tej kwestii, choć na ogół to kobiety częściej twierdziły, że mogą liczyć na wsparcie.

Rysunek 6. Udziały osób znających bardzo dobrze lub słabo przynajmniej jedną osobę, od której mogą oczekiwać poszczególnych przysług według płci

Uwagi: Opisy kategorii na wykresie zostały uproszczone w celu zapewnienia większej przejrzystości wykresu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Najwyższe odsetki respondentów deklarowały, że mogą liczyć na znajomych, jeżeli chodzi o wsparcie, które można by określić mianem emocjonalnego. Ponad 80% zarówno kobiet, jak i mężczyzn wskazywało na dostęp do wsparcia psychicznego, na znajomość z osobami, które ich wysłuchają w razie potrzeby oraz na to, że mogą liczyć na miłe spędzenie czasu ze znajomą osobą lub osobami. Nieco rzadziej respondenci wskazywali na dostęp do pomocy praktycznej w codziennych sytuacjach, takiej jak pomoc w znalezieniu pracy, pożyczkę czy użyczenie noclegu albo opiekę w czasie choroby. Było to jednak wciąż bardzo częste deklaracje (na ogół powyżej 70% respondentów). Co znamienne, zdecydowanie rzadziej ukraińscy migranci mogą liczyć na poradę specjalistyczną ze strony swoich znajomych w Polsce (43% mężczyzn i 48% kobiet). Jeszcze rzadziej mogą oczekiwać, że znajomi zapoznają ich z ważną osobą lub pomogą w rozkręceniu interesu (od 20-31% badanych). Tylko jedna piąta badanych przyznała wreszcie, że zna osoby na wysokich stanowiskach w przedsiębiorstwach. Te stosunkowo niskie odsetki migrantów, które mogą liczyć na wsparcie wykraczające poza wsparcie emocjonalne i codzienną pomoc praktyczną pozostają w zgodzie z wcześniej prezentowanymi wynikami odnośnie do nielicznych znajomości ukraińskich migrantów z osobami o względnie wysokich pozycjach i zawodach w Polsce. Najwyraźniej tego rodzaju zasoby są rzadkie w sieciach społecznych ukraińskich migrantów w Polsce.

Podsumowanie

Charakteryzując migrantów z Ukrainy objętych badaniem w Warszawie i okolicach w roku 2016, należy podkreślić wyraźne zróżnicowanie pomiędzy kobietami i mężczyznami w zakresie podstawowych cech społeczno-demograficznych i charakterystyk migracyjnych. Kobiety ukraińskie wcześniej rozpoczynały migracje do Polski, często jeszcze przed 2004 rokiem. Natomiast znaczna część badanych mężczyzn podjęła migracje dopiero po 2013 roku, co można wiązać z działaniami wojennymi na wschodzie Ukrainy i chęcią uniknięcia służby wojskowej. Jednocześnie obserwujemy, że im później rozpoczęte migracje, tym większy udział osób młodszych. Należy jednak być bardzo ostrożnym w wyciąganiu ogólnych wniosków dotyczących powiązań pomiędzy okresem rozpoczynania migracji i cechami migrantów, ponieważ w badanej próbie, nie zostały uwzględnione osoby, które rozpoczynały migrację do Polski w różnych okresach, ale w momencie badania zrezygnowały już z przyjazdów do Polski.

W momencie podejmowania migracji do Polski kobiety były wyraźnie starsze od mężczyzn, częściej były zamężne i posiadały dzieci oraz częściej pochodziły ze wsi. Były

one też lepiej wykształcone – jedna czwarta migrantek do momentu rozpoczęcia przyjazdów do Polski miała ukończone studia wyższe i był to odsetek dwa razy wyższy niż wśród mężczyzn. W okresie bezpośrednio przed pierwszym wyjazdem do Polski kobiety rzadziej niż mężczyźni pracowały zawodowo, ale te pracujące częściej wykonywały prace specjalistów, techników i innych wykwalifikowanych pracowników umysłowych.

Te różnice między migrantami i migrantkami w mniejszym lub większym stopniu widoczne są w strategiach migracyjnych i przebiegu migracji. Kobiety migrowały więcej razy i ich łączny pobyt w Polsce do momentu badania trwał dłużej, co jest zgodne z wynikami wcześniejszych badań migrantów ukraińskich w aglomeracji warszawskiej (Górny 2017). W organizowaniu pobytu w Polsce (mieszkania, pracy) częściej niż mężczyźni korzystały z pomocy rodziny i znajomych (w Polsce i na Ukrainie). Obserwowane jeszcze przed rozpoczęciem migracji różnice w strukturze zawodowej ukraińskich kobiet i mężczyzn są widoczne także na polskim rynku pracy, ale mają zupełnie inny charakter. Kobiety w zdecydowanej większości lokowały się w sektorze usług domowych, jako opiekunki osób starszych i dzieci oraz jako osoby sprzątające w firmach. Mężczyźni podejmowali przede wszystkim prace w charakterze robotników wykwalifikowanych i niewykwalifikowanych. Warto też podkreślić, że w przebiegu całej kariery zawodowej w Polsce kobiety wykazują nieco większą ruchliwość na rynku pracy: częściej zmieniały kategorię zawodową, pracowały u większej liczby pracodawców. Te różnice wynikają zapewne zarówno z faktu, że kobiety średnio przebywały w Polsce dłużej niż mężczyźni, jak i ze specyfiki dominującego wśród migrantek typu pracy. Praca w usługach domowych może być wykonywana jednocześnie u kilku pracodawców.

Różnice pomiędzy ukraińskimi migrantkami i migrantami zaznaczyły się wreszcie także w zakresie ich bliskich i dalszych więzi oraz kapitału społecznego, choć zwracają także uwagę istotne podobieństwa pomiędzy nimi. Dotyczą one przewagi, w sensie liczbowym, więzi społecznych migrantów z osobami przebywającymi poza granicami Polski nad więziami w Polsce, a także dominacji więzi dalszych nad bliskimi. Różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami zaznaczają się natomiast przede wszystkim w odniesieniu do dalszych więzi poza granicami Polski. Mężczyźni mają ich przeciętnie około dwukrotnie więcej niż kobiety, co może wiązać się z dłuższym zaangażowaniem kobiet w migracje do Polski i osłabianiem się ich dalszych relacji w kraju pochodzenia. Jeżeli chodzi o charakterystyki sieci społecznych migrantów, to charakteryzują się one dużym stopniem homofilii, zwłaszcza pod względem kraju pochodzenia obecnych w nich osób – są to w zdecydowanej większości Ukraińcy. Na tym tle wyróżniają się dalsze więzi ukraińskich mężczyzn w Polsce, które są stosunkowo

zróznicowane pod względem wieku, poziomu wykształcenia, zamożności, ale także i narodowości w zestawieniu z dalszymi relacjami kobiet, i w porównaniu do bliskich więzi migrantów i migrantek.

Obraz, jaki wyłania się z analizy zasobów w sieciach społecznych migrantów ukraińskich, wskazuje natomiast na niewielkie różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami oraz na to, że są one ograniczone, jeżeli chodzi o dostęp do osób o względnie wysokich pozycjach i zawodach, a także do wsparcia o charakterze „specjalistycznym”. Migranci ukraińscy, pracujący przede wszystkim na stanowiskach związanych z pracami prostymi i robotniczymi (por. rozdz. 5), mają zatem ograniczone możliwości dotarcia w ramach swoich sieci społecznych w Polsce do zasobów związanych z wyższymi pozycjami społecznymi i segmentami rynku pracy. Jednak jeżeli chodzi o codzienną pomoc praktyczną, wsparcie emocjonalne, a także kwestie towarzyskie, to wydaje się, że więzi społeczne ukraińskich migrantów w Polsce mają duży potencjał, na co wskazywały także wcześniejsze badania (Górny, Grabowska-Lusińska, Lesińska, Okólski 2010).

Zarysowane w tym opracowaniu różnice pomiędzy ukraińskimi migrantami i migrantkami należy umieścić w szerszym kontekście rozwoju migracji ukraińskiej do Polski. O ile w latach 90. i w pierwszej dekadzie XXI wieku ukraińska migracja do Polski była w dużym stopniu udziałem kobiet (Kindler 2011, Górny 2017), o tyle w ostatnich latach, zwłaszcza po wybuchu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego wzrosło znaczenie imigracji mężczyzn z Ukrainy do Polski (Górny *et al.* 2018). Biorąc pod uwagę ustalenia niniejszego opracowania odnośnie do istotnego znaczenia wymiaru płci kulturowej w kwestii zróznicowania migrantów z Ukrainy, można pokusić się o stwierdzenie, że ostatnie lata otworzyły nowy rozdział w rozwoju napływu z Ukrainy do Polski nie tylko w wymiarze ilościowym, ale też najpewniej także w wymiarze jakościowym.

Na koniec warto poczynić zastrzeżenia odnośnie do prezentowanych w tym opracowaniu wyników na temat wysokiej homogeniczności więzi społecznych imigrantów z Ukrainy w aglomeracji warszawskiej. W związku z przyjętą w opisywanym sondażu metodą RDS należy przypuszczać, że pewne grupy migrantów były w nim niedoreprezentowane. Dotyczy to zapewne przede wszystkim obywateli ukraińskich pozostających w związkach małżeńskich z Polakami oraz migrantów wysokokwalifikowanych (por. Górny 2017). Należy przypuszczać, że sieci społeczne tych grup różnią się istotnie od sieci społecznych „typowych” ukraińskich migrantów zarobkowych, w szczególności mogą się one charakteryzować niższym stopniem homofilii, na co po części wskazują wyniki badania jakościowego (por. Kindler, Wójcikowska-Baniak 2018).

Bibliografia

- Brunarska Z., Kindler M., Szulecka M., Toruńczyk-Ruiz S. (2016). Ukrainian migration to Poland: A 'local mobility'?, w: O. Fedyuk, M. Kindler (red.), *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons for Migration Studies*, s. 115-131. Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer.
- Cherti M., McNeil C. (2012). *Rethinking Integration*. Londyn: Institute for Public Policy Research.
- Domański H. (2004). *Struktura społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Fiałkowska K., Górny A. (2018). Migracje czasowe, w: M. Lesińska, M. Okólski (red.), *25 wykładów o migracjach*, s. 407-418. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Friberg J. H., Tyldum G. (2007). Polonia i Oslo. *En studie av arbeids- og levekår blant polakker I hovedstadsområdet, Fafo-raport, 27*, FAFO.
- Faist T. (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Gile K. (2011). Improved Inference for Respondent-Driven Sampling Data with Application to HIV Prevalence Estimation. *Journal of the American Statistical Association*, 106 (493): 135-46.
- Górny A. (2017). All circular but different: variation in patterns of Ukraine-to-Poland migration. *Population Space and Place* 23(8): 1-10.
- Górny A., Grabowska-Lusińska I., Lesińska M., Okólski M. (red.) (2010). *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Górny A., Kaczmarczyk P. (2018). A known but uncertain path: The role of foreign labour in Polish agriculture. *Journal of Rural Studies*, 64: 177-188.
- Górny A., Kaczmarczyk P., Fiałkowska K., Piechowska M., Szulecka M. (2016). *Imigranci z Ukrainy w Polsce. Raport z badań*. Warszawa: niepublikowany raport Fundacji Ośrodek Badań nad Migracjami.
- Górny A., Kaczmarczyk P., Napierała J., Toruńczyk-Ruiz S. (2013). *Raport z badania imigrantów w Polsce*. Warszawa: Fundacja Ośrodek Badań nad Migracjami. Strona internetowa: <https://ssl.nbp.pl/badania/seminaria/17i2014.pdf> [dostęp: 15.03.2019].
- Górny A., Kaczmarczyk P., Szulecka M. (2017). *Imigranci z Ukrainy w Polsce poza aglomeracją warszawską. Przypadek sektora rolnego i aglomeracji lubelskiej. Raport z*

- badania*. Warszawa: niepublikowany raport Fundacji Ośrodek Badań nad Migracjami.
- Górny A., Kaczmarczyk P., Szulecka M., Bitner M., Okólski M., Siedlecka U., Stefańczyk A. (2018). *Imigranci w Polsce w kontekście uproszczonej procedury zatrudniania cudzoziemców*. Raport z badań. Warszawa: WISE Europa i Ośrodek Badań nad Migracjami UW. Strona internetowa: <http://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/11/raport-power.pdf> [dostęp: 15.03.2019].
- Grabowska-Lusińska I. (2012). *Migrantów ścieżki zawodowe bez granic*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Granovetter M.S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 77(6):1360-1380.
- Grzymała-Kazłowska A. (2014). The Role of Different Forms of Bridging Capital for Immigrant Adaptation and Upward Mobility. The Case of Ukrainian and Vietnamese Immigrants Settled in Poland. *Ethnicities* 15(3): 460-490.
- Grzymała-Kazłowska A., Łodziński S. (red.) (2008). *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- GUS (2018). Cudzoziemcy na krajowym rynku pracy w ujęciu regionalnym Imigranci w Polsce. Warszawa. Strona internetowa: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultstronaopisowa/6149/1/1/cudzoziemcy_na_krajowym_ryнку_pracy_w_ujęciu_regionalnym-raport.pdf [dostęp: 15.03.2019].
- Hansen, N.W., Hansen J.A. (2009), *Experiences with RDS methodology based on Polonia in Copenhagen – A study of the working and living conditions of Polish migrant workers in the Copenhagen Area*, niepublikowana prezentacja podczas seminarium projektu MWM.
- Heckathorn, D.D. (1997). Respondent-Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations, *Social Problems* 44(2), str. 11-34.
- Huberman A.B., Loch C.H., ÖNçüler A. (2004). Status As a Valued Resource. *Social Psychology Quarterly* 67(1): 103-114.
- Jaźwińska E. (2001). Migracja niepełna a przebieg karier zawodowych, w: E. Jaźwińska, M. Okólski (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, s. 331-356. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Johnston L.G., Sabin K. (2010). Sampling hard-to-reach populations with respondent driven sampling. *Methodological Innovations Online* 5(2): 38-48.
- Kindler M. (2011). *Risk and risk strategies in economic migration from Ukraine: the case of migrant women working in the domestic work sector in Poland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kindler M., Napierała J. (red.) (2010). *Migracje kobiet przypadek Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kindler M., Wójcikowska-Baniak K. (2018). Sieci migranckie a integracja migrantów ukraińskich w Polsce – analiza zależności w ujęciu ilościowym i jakościowym. *CMR Working Papers* 107/165. Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami.
- Kindler M., Szulecka M. (2013). The economic integration of Ukrainian and Vietnamese Women in the Polish labour market. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 39(4): 649-671.
- Lin N. (2001). *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lipset S.M., Bendix R. (1964). *Ruchliwość społeczna w społeczeństwie przemysłowym*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lutz H., Palenga-Möllenberg E. (2012). Care Workers, Care Drain, and Care Chains: Reflections on Care, Migration, and Citizenship. *Social Politics* 19(1): 15–37.
- Martinović B., Tubergen F., Maas I. (2009). Dynamics of Interethnic Contact: A Panel Study of Immigrants in the Netherlands. *European Sociological Review* 25(3): 303-318.
- McPherson M., Lynn Smith-Lovin M., Cook J.M. (2001). Birds of feather: Homophily in social networks. *Annual Review of Sociology* 27: 415–44.
- Montealegre, J.R, Risser J.M., Selwyn B.J., McCurdy S.A., Sabin K. (2013). Effectiveness of Respondent Driven Sampling to Recruit Undocumented Central American Immigrant Women in Houston, Texas for an HIV Behavioral Survey, *AIDS and Behavior* 17(2): 719-727.
- Muhlau P., Kaliszewska M., Roder A. (2011). *Polonia in Dublin*, Raport z sondażu. Dublin: Trinity College Dublin, niepublikowany raport.
- Napierała J., Górny A. (2011). Badania migrantów jako przedstawicieli populacji „ukrytych” – dobór próby sterowany przez respondentów, w: P. Kaczmarczyk (red.), *Mobilność i migracje w dobie transformacji*, s. 155-193. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Piore M.J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Slany K. (red.) (2008). *Migracje kobiet. Perspektywa wielowymiarowa*. Kraków: Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Urbańska S. (2014). Migracje, macierzyństwo i płeć. Zmiana społeczna z perspektywy migrujących robotnic (1989-2010), w: R.E. Hryciuk, E. Korolczuk (red.), *Niebezpieczne związki: macierzyństwo, ojcostwo i polityka*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Toruńczyk-Ruiz S., Brunarska Z. (2018). Through attachment to settlement: social and psychological determinants of migrants' intentions to stay. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Online first: doi.org/10.1080/1369183X.2018.1554429.
- Tyldum G., Johnston, L. (red.) (2014). *Applying Respondent Driven Sampling to Migrant Populations. Lessons from the Field*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.